

Ἐκλογές καί οἰκονομική πολιτική

Γύρω ἀπὸ τὴν οἰκονομική πολιτική πού πρόκειται νὰ ἐφαρμόσει ὁποιαδήποτε κυβέρνηση στὸ μέλλον ὑπάρχει πάντα, σέ κάθε χώρα καί σέ κάθε ἐκλογές, μιά ἀβεβαιότητα. Ἡ οἰκονομική πολιτική εἶναι σέ μεγάλο βαθμό, καί σωστά, ἀντίδραση στὴ συγκυρία· ἐξάλλου οἱ προθέσεις καί τὰ ἀποτελέσματα ἀπέχουν συχνά γιατί ἡ οἰκονομική πολιτική εἶναι συνήθως ἀπλῶς μιά παρέμβαση σέ ἓνα πλέγμα δυνάμεων μέ μεγάλη ἀδράνεια. Στὴν Ἑλλάδα σήμερα ὅμως ἡ ἀβεβαιότητα πού ἀντιμετωπίζουμε εἶναι ἄλλης τάξης. Ἀπὸ τὴ μιά ἔχουμε μιά κυβέρνηση πού ἀλλάζει προτεραιότητες κάθε λίγους μῆνες, πού ἐξαγγέλλει συχνά μέτρα πού δὲν ἐφαρμόζει καί πού ὅσα ἐφαρμόζει εἶναι ἀντιφατικά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, μιά παράταξη κάποιας ἀλλαγῆς, πού μπορεῖ νὰ σχηματίσει κυβέρνηση αὔριο καί πού ἀπέκτησε τὴν πολιτική τῆς ἐπιρροή ἀλλάζοντας διακηρύξεις μέ τρόπο θεαματικό, ἀπὸ τὸν σοσιαλισμὸ τώρα ὡς τὴν διαβεβαίωση ὅτι μάχεται μόνο τὴ δεξιά καί τοὺς λωποδύτες καί ὅτι θὰ ἐφαρμόσει ὅ,τι ἐφαρμόσει ἂν τὸ ἐπιτρέψουν, ὅπως δηλώνει, «τὰ μποφόρ πού θὰ βροῦμε στὸ δρόμο».

Ὑπάρχουν πάντως δύο διακηρυγμένες ἀντιλήψεις οἰκονομικῆς πολιτικῆς, μέ ὅλη τους τὴν ἀσάφεια, πού συγκρούονται στὶς ἐκλογές. Ἡ μιά ἐπιδιώκει τὴν ἀποδόσμευση καί ἐνίσχυση τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας μέσα ἀπὸ μιά «φιλελευθεροποίηση» τῶν ἀγορῶν, καί ἡ ἄλλη τὴν ἐνίσχυση ἐπιλεγμένων δραστηριοτήτων στὰ πλαίσια ἑνὸς ἐθνικοῦ σχεδιασμοῦ. Ἐφ' ὅσον δὲν ἐξειδικεύεται σέ συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικῆς, θὰ μπορούσε νὰ δεῖ κανεῖς αὐτὲς τίς ἀντιλήψεις μονάχα ὡς ἰδεολογικά κατασκευάσματα γιὰ προσέλκυση ὁπαδῶν. Κάτι τέτοιο εἶναι λάθος γιατί, ὡς κριτήριο ἐπιλογῆς μέτρων, οἱ δύο αὐτὲς ἀντιλήψεις δὲν μποροῦν παρά νὰ ἐπηρεάσουν διαφορετικὰ τὴν κυβερνητικὴ πολιτική. Εἶναι ἄλλο ζήτημα τί ἄλλα κριτήρια συνυπάρχουν, μέ ποῖο τρόπο τὰ μέτρα πού ἐπιλέγονται ὑλοποιοῦνται, καί πῶς ἐπηρεάζουν τὴν οἰκονομία.

Ποιά φιλελευθεροποίηση;

Ἡ «φιλελεύθερη» οἰκονομική πολιτική τῆς σημερινῆς κυβέρησης, ὅποτε ἐφαρμόζεται, στηρίζεται στὴ θεωρία ὅτι γιὰ νὰ ἀνακάμψει ἡ οἰκονομία πρέπει νὰ

τονωθεῖ ἡ ἰδιωτικὴ ἐπιχειρηματικὴ πρωτοβουλία καί ὅτι κύριο ἐμπόδιο γι' αὐτὴ εἶναι τὸ πλέγμα τῶν κρατικῶν λειτουργιῶν, δαπανῶν καί προστατευτικῶν μέτρων πού ὑποθάλλουν τὴν ἀντιπαγωγικὴ σπατάλη πόρων καί στὸ δημόσιον

α, αλλά και στίς προστατευμένες σχέες της οικονομίας. Ή άρση τών πατευτικών ρυθμίσεων, και ή έκθε-ερισσότερων κλάδων στίς ανταγωνι-ές πιέσεις της αγοράς θά αύξησει τήν χωγικότητα και, σάν συνέπεια, και άξιοποίηση τών πόρων της οικονο- . Τόσο ή θεωρητική σύλληψη αλλά ιδίως, οί προϋποθέσεις γιά τήν συν-έφαρμογή μιās τέτοιας πολιτικής τήν νυν έντελώς άκατάλληλη γιά μιά χώ-σάν τήν Έλλάδα, (ένώ σέ μερικές ρές βιομηχανικές καπιταλιστικές ες ίσως νά μπορέσει νά φέρει τήν καμψη τώνωνοντας τό μονοπωλιακό ηχανικό κεφάλαιο και άφαιρώντας τίς κατακτήσεις του έργατικού κινή-ς). Ή θεωρητική σύλληψη είναι λά-γιατί στήν ελληνική οικονομία ρχει μιά τέτοια διάσταση ανάμεσα μακροπρόθεσμες δυνατότητες γιά άξιοποίηση τών έγχώριων παραγωγι-πόρων και στή διάρθρωση τών εν-μιών κέρδους γιά τούς ιδιώτες ώστε ε οικονομική τροχιά πού βασίζεται μεγιστοποίηση του κέρδους, μέ τή ερινή κατανομή της ιδιοκτησίας και ιδιωτικό χρονικό όριζοντα, νά οδηγ-σέ μεγάλη σπατάλη πόρων και νά πιέζει τό ρυθμό αύξης των δεικτών ίόντος όπως και άν όρίζονται. Ή άσταση αυτή μπορεί νά επιτάθηκε τήν κρατική πολιτική αλλά δημιουρ-ηκε κυρίως από τήν ίδια τή λειτουρ-τής αγοράς, πού μέ πολλούς τρόπους θάρρυνε τίς παραγωγικές επενδύσεις ροχρόνιας απόδοσης και πολλαπλα-σε τά παρασιτικά εισοδήματα. Γι' αυ-και είναι παραπλανητική ή έμφαση δίνεται στόν κρατικό παρεμβατισμό κύρια πηγή των διαστρεβλώσεων της ηικής οικονομίας από μερικούς «νεο-ελεύθερους» (ή «νεοσυντηρητικούς») ηρητικούς, πού εισάγουν χωρίς ιδιαί-η έπεξεργασία τούς ευρωπαϊκούς και ρικάνικους προβληματισμούς πού ιφέρονται σέ άλλης δομής οικονομίες. διαρθρωτικές άδυναμίες της ελληνι-οικονομίας έχουν πολλά κοινά στοι-ι μέ άλλες έξαρτημένες οικονομίες ωρίς αυτό νά σημαίνει ότι ή συνολική αμική των κοινωνιών είναι ίδια— πού γούνται πολύ πιό πειστικά από τίς ρίες της έξάρτησης και ύπανάπτυξης ά από τήν εικαζόμενη διαστρεβλωτι-λειτουργία ενός κεντρικού κράτους

πού ποτέ δέ ύπηρεξε σέ αυτές.

Οί άδυναμίες δέν στρέφουν μόνο τούς πόρους μακριά από παραγωγικές επενδύσεις, αλλά και γιά όσες γίνονται, έχουν δημιουργήσει μιά μεγάλη διάστα-ση ανάμεσα στο κοινωνικό και στο ιδιω-τικό κόστος. Δύο σημαντικά παραδείγ-ματα: Ή άνισορροπία στο ίσοζύγιο πλη-ρωμών πού όφείλεται σέ διαρθρωτικούς παράγοντες σημαίνει ότι τό κόστος του συναλλάγματος γιά τόν ιδιώτη επενδυτή δέν είναι τόσο μεγάλο όσο είναι γιά τήν έθνική οικονομία, και έπομένως οί επεν-δύσεις μέσω του μηχανισμού της αγοράς δέν πρόκειται νά οδηγήσουν σέ άρκετή έξοικονόμηση συναλλάγματος. Τό περι-βαλλοντικό κοινωνικό κόστος ποτέ δέν ένωματώθηκε, μέσα από κάποια έκσυγ-χρονιστική πολιτική, στά σχέδια των επιχειρηματιών μέ αποτέλεσμα σήμερα οί δυσ—οικονομίες από πολλές δραστηριό-τητες νά είναι τόσο μεγάλες ώστε νά επη-ρεάζουν άρνητικά όχι μόνο τό βιοτικό επίπεδο αλλά και άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες.

Άλλά ή πολιτική της «φιλελευθερο-ποίησης» των αγορών είναι άναγκαστικά και πολύ έκλεκτική στήν Έλλάδα όπου δέν ύπάρχει κάποια ένιαία κεφαλαιαγο-ρά στήν όποία νά ύποτάσσονται οί περισσότερες οικονομικές λειτουργίες. Είναι τόσες οί θέσεις στήν οικονομία πού άναπαράγονται από τήν προστασία ή τά ειδικά προνόμια ή τήν έξουσία πού άποκλείει τούς ανταγωνιστές ώστε μιά γενική πολιτική επίθεση πού θά άφηνε νά σαρώσουν οί τυφλοί νόμοι της αγοράς πολύ λίγους ύποστηρικτές θά εύρισκε. Γι' αυτό ύπάρχουν τόσες έρμηνείες μιās τέτοιας πολιτικής όσες ύπάρχουν και όμάδες επιχειρηματιών μέ διαφορετικές μεθόδους ιδιοποίησης ύπεραξίας. Και γι' αυτό ή πραγματική κυβερνητική πολιτι-κή των τελευταίων χρόνων έχει λίγα στοιχεία μιās τέτοιας φιλελευθεροποίη-σης, ένώ χαρακτηρίστηκε κυρίως από μιά σειρά μακροοικονομικών χειρισμών γιά τήν αντιμετώπιση της ύφεσης και του πληθωρισμού, πού δέν είχαν ιδιαίτερη συνοχή, καθώς και από μερικές έπιλεκτι-κές παροχές γιά προεκλογικούς σκο-πούς.

Τά στοιχεία της νέας φιλελεύθερης πολιτικής πού εφαρμόστηκαν, οδηγούν κυρίως στή βελτίωση της ανταγωνιστικής θέσης του ξένου κεφαλαίου στή χώρα

μας, αποτέλεσμα του γεγονότος ότι τό ξένο κεφάλαιο είναι ισχυρότερο μέσα στήν αγορά. Χτυπητό παράδειγμα ή διευκόλυνση της εγκατάστασης ξένων τραπεζών πολύ πιό γρήγορα και καθολι-κά απ' ότι μās ύποχρεώνει τό κοινοτικό καθεστώς. Στήν καλύτερη περίπτωση μιά τέτοια πολιτική στηρίζεται στή θεωρία ότι ό διεθνής ανταγωνισμός θά έξυγιάνει τίς δομές της οικονομίας. Ή αν ή θεωρία έχει κάποια αλήθεια, δέν στέκει στή γενι-κότητά της: τά αποτελέσματα τά έχουμε δει σέ πολλές ιστορικές περιόδους και περιοχές όπου αποδιαρθρώθηκε ή δομή των έξαρτημένων οικονομιών από τό έλεύθερο έμπόριο και τήν έλεύθερη κίνη-ση κεφαλαίων.

Ή γενική άρση της προστασίας χωρίς νά συνδυάζεται μέ μιά ένεργητική, πα-ρεμβατική βιομηχανική πολιτική, είναι προφανές ότι θά ευνοήσει μονάχα αυτές τίς επενδύσεις από έγχώριους επενδυτές μέ τά λιγότερα μακροχρόνια αναπτυξια-κά όφέλη: αυτές μέ άμεση απόδοση, μέ μεγάλη περιεκτικότητα σέ εισαγωγές και λίγες διασυνδέσεις μέσα στή χώρα.

Ή αν στήν κυβερνητική σκέψη ή «νεο-φιλελεύθερη» οικονομική πολιτική έχει ύποκαταστήσει κάθε μακροχρόνιο ανα-πτυξιακό σχέδιο, στήν αντιμετώπιση της συγκυρίας ύπάρχει μιά τάση νά ακολου-θείται ή γραμμική της ήσσονος άντιστά-σεως, πού σημαίνει των πιό ισχυρών συντεχνιακών ή κεφαλαιοκρατικών συμ-φερόντων. Ή κρίση του βιομη-ητικού κεφαλαίου στή χώρα μας έκφράστηκε μέ τό ζήτημα των προβληματικών επιχειρή-σεων. Ή απάντηση, μετά από μακριά κυοφορία, ήταν ούσιαστικά νά επιτρέψει ή κυβέρνηση στίς τράπεζες νά κάνουν ό,τι θά έκαναν έτσι κι άλλιως: νά χρημα-τοδοτήσουν όσες αυτές κρίνουν βιώσιμες έπιλέγοντας και τή νέα διοίκηση και νά πτωχεύσουν τίς υπόλοιπες. Τί δύναμη μπορεί νά έχει τό μεσαίο βιομηχανικό κεφάλαιο μπροστά στίς μεγάλες έμπορι-κές τράπεζες, όσο κι αν αυτές ύποτίθεται ότι έλέγχονται από τό κράτος. Τό παρά-δειγμα είναι πολλαπλά διδακτικό: πρώ-το, δείχνει τόν κεντρικό ρόλο στήν έκ-βιομηχάνιση του χρηματοπιστωτικού συ-στήματος, ενός πλέγματος θεσμών πού έλάχιστη σχέση έχουν μέ μακροχρόνιο σχεδιασμό. Δεύτερο, δείχνει πόσο άπα-τηλός δείκτης γιά τίς δυνατότητες άσκη-σης κυβερνητικής πολιτικής είναι ή έκτα-

ση τοῦ δημοσίου τομέα, ὅταν σημαντικά μέρη του δέν ἐντάσσονται σέ καμιά ἀναπτυξιακή πολιτική. Τρίτο, δείχνει πόσο εἶναι ἀμφίσημη καί ἡ ἐννοια τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς ὅταν δέν ὑπάρχουν οἱ προϋποθέσεις τῆς θεωρίας τοῦ ἐλεύθερου ανταγωνισμοῦ: ἄλλου εἶδους πολιτική ἀφήνει ἐλεύθερη τή δράση τοῦ τραπεζικοῦ κεφαλαίου καί ἄλλη διευρύνει τίς ἐπιλογές τοῦ ἰδιώτη ἐπενδυτή.

Ἄν ἡ οἰκονομική πολιτική τῆς σημερινῆς κυβέερνησης εἶναι ἀντιφατική καί εὐκαιριακή δέν σημαίνει ὅτι ἡ κατάσταση τῆς οἰκονομίας μέ μιά τέτοια κυβέερνηση θά πηγαίνει μονίμως ἀπό τό κακό στό χειρότερο. Οἱ κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγῆς καί ἰδιοποιήσεως ἔχουν ἀναπτυχθεῖ ἄρκετά ὥστε ἡ οἰκονομία νά ἔχει τόν δικό της δυναμισμό πού δημιουργεῖ κρίσεις καί ἀνακάμψεις. Περισσότερο βέβαια ἀπό ὅ,τι στίς ἀναπτυγμένες χώρες ὁ δυναμισμός αὐτός ὀξύνει μερικές μεγάλες ἀντιθέσεις ὅπως λ.χ. γύρω ἀπό τήν κατανομή τοῦ εἰσοδήματος ἢ τήν ὑποβάθμιση τοῦ περιβάλλοντος. Ἀλλά ἡ φύση τοῦ κράτους εἶναι τέτοια ὥστε ἀκόμα καί ἡ σημερινή κυβερνητική παράταξη, μέ τήν ἀντι-παρεμβατική φιλοσοφία της κάποτε νά ἀφυπνίζεται καί νά μεθοδεύει κάποιες κρατικές λύσεις στά προβλήματα πού δημιουργεῖ ἡ ἀγορά, ἔστω πολύ καθυστερημένα, μεροληπτικά καί σπάταλα. Ἡ προοπτική τῆς σημερινῆς πολιτικῆς δέν εἶναι ἐπομένως κάποια κατάρρευση τῆς οἰκονομίας ἀλλά μιά καθυστερημένη, ὀδυνηρή γιά ὅλους, ἀναδιάρθρωση πού κάποτε θά ξεπεράσει τή σημερινή κρίση μέ γνώμονα κάποια, ἄγνωστο ἀκόμα ποιά ἀκριβῶς, κεφαλαιοκρατικά συμφέροντα.

Ἀλλαγή: τό σκάφος καί ὁ ἄνεμος

Ἡ κρίση δέ γεννᾷ ὅμως μονάχα ἀντιφατικές πιέσεις στήν κυβέερνηση νά διαμορφώσει κάποια πολιτική, ἀλλά γεννᾷ καί τάσεις στό ἐκλογικό σῶμα νά δοκιμάσει ἄλλη κυβέερνηση. Τάσεις τόσο ἀντιφατικές ὅσο καί αὐτές πού στήριξαν τή μέχρι τώρα πολιτική.

Ἀπέναντι στή σημερινή πολιτική, πού εἶναι φιλελεύθερη στά λόγια καί εὐκαιριακή στήν πράξη, ἀντιπαράσσονται στίς ἐκλογές ριζικά διαφορετικά λόγια. Αὐτά εἶναι τόσο ἀσαφῆ ὥστε εὐλογα γεννιοῦνται δύο ἐρωτήματα: ποιά εἶναι ἡ

σημασία πίσω ἀπό τά λόγια, καί ποιά θά εἶναι ἡ πράξη πού ξεκινᾷ ἀπό τήν κρυφή αὐτή σημασία, ἀλλά πού καθορίζεται ἀναγκαστικά ἀπό τά «μποφόρ» τῆς διαδρομῆς.

Μερικές ἐρμηνεῖες λένε ὅτι σημασία πίσω ἀπό τά λόγια τῶν διακηρύξεων δέν ὑπάρχει ἢ εἶναι ἀσήμαντη καί ὅτι ὅλα θά καθοριστοῦν ἀπό τίς ἀντιφατικές πιέσεις πού θά δέχεται ἡ κυβέερνηση καί ἐπομένως ἡ πολιτική δέν θά διαφέρει πολύ ἀπό τή σημερινή. Ἡ ἀλλαγή τῶν προσώπων εἶναι τό ἴδιο πιθανό νά φέρεי βελτιώσεις ὅσο καί χειρότερηση. Δέν ἀποκλείεται πράγματι νά εἶναι αὐτή ἡ ἐκβαση, ἀλλά εἶναι δύσκολο νά συμφωνήσουμε ὅτι ἡ ἐκβαση εἶναι ἤδη καθορισμένη ἀπό τήν ἀφτηρία. Ὅσοι προσπαθοῦν νά προσδιορίσουν τή μελλοντική πορεία τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς θέτουν τά ἐρωτήματα ἀνάλογα μέ τήν πολιτική τους τοποθέτηση.

Οἱ ἐνθερμοὶ ὁπαδοὶ ἐξαρτοῦν τό ἀποτέλεσμα ἀπό τά «μποφόρ» πού θά βροῦνε στό δρόμο· οἱ ἄλλοι ἀπό τόν χαρακτήρα τοῦ σκάφους: εἶναι φτιαγμένο γιά φουρτοῦνες, ἢ πάει ὅπως τό φυσήξει ὁ ἄνεμος; Αὐτό τό τελευταῖο ἐρώτημα ἀπασχολεῖ ὅλο τόν προοδευτικό χώρο σήμερα, ἀκόμα (καί ἰδίως) καί τά στελέχη τοῦ ΠΑΣΟΚ.

Ἄν καμιά ἀπάντηση δέν πείθει ἀπόλυτα, ἴσως νά μή φταίει ἡ ἀδυναμία τῆς ἀνάλυσης ἀλλά τό ἴδιο τό ἀντικείμενο: ὁ χαρακτήρας τοῦ «φορέα τῆς ἀλλαγῆς» παίζεται ἀκόμα μέσα στήν ἴδια ἱστορία καί ὄχι μόνο στήν ἐρμηνεία της. Ἐχει φυσικά σημασία νά προσδιορίσουμε τουλάχιστο τί μποφόρ προβλέπονται καί τί εἶδους σκάφος χρειάζεται γιά νά τά ἀντιμετωπίσει. Κι αὐτό τό ἐρώτημα ὅμως εἶναι ἀπλουστευτικό: Ἡ ἑλληνική κοινωνία τί εἶναι; τό σκάφος ἢ ὁ ἄνεμος; Ποιός εἶναι πλήρωμα: ἕνα μικρό ἐπιτελεῖο, ὅλος ὁ λαός ἢ ποιές μερίδες του; Ποιά συμφέροντα φουσοῦν ἀπ' ἐξω, καί ποιά χειρίζονται τά πανιά;

Σχηματικά ὑπάρχουν τρία, ἐπικαλυπτόμενα μεγάλα ζητήματα γύρω ἀπό τήν οἰκονομική πολιτική: ἡ ἀνάκαμψη καί ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας, ἡ διανομή τοῦ εἰσοδήματος, καί ἡ προοπτική τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἀπό αὐτά εἶναι σχετικά εὐκολότερο νά γίνουν προβλέψεις γιά τή διανομή καί ἀναδιανομή τοῦ εἰσοδήματος: ἂν ἡ κυβερνητική πολιτική τοῦ ΠΑ-

ΣΟΚ ἔχει ἔστω καί μακρινή συγγένεια μέ τίς διακηρύξεις ὅλων τῶν περασμένων ἐτῶν, τότε θά ὑπάρξουν μέτρα μέ ἅμεση ἀποτέλεσμα τήν ἐνίσχυση τοῦ συνδικαλισμοῦ καί ἐπομένως τήν ἀνοδο τῶν πραγματικῶν μισθῶν σέ μερικούς τομείς, καθώς καί φορολογική ἀναδιανομή. Ποιῶ θά εἶναι οἱ ἔμμεσες καί καθοριστικές ἐπιδράσεις τέτοιων μέτρων πάνω στό εἰσόδημα εἶναι φυσικά ἕνα πιό σύνθετο ἐρώτημα, γιατί θά ἐξαρτηθοῦν ἀπό τήν πορεία τῶν ἐπενδύσεων, τῆς ἀπασχόλησης καί τῆς παραγωγικότητας, καθώς καί ἀπὸ πολλά μακροοικονομικά μεγέθη. Πέρα ἀπό αὐτό, γιά τόν μισό περίπου οἰκονομικά ἐνεργό πληθυσμό, πού δέν εἶναι μισθωτοὶ ἢ ἡμερομίσθιοι, ὅτε οἱ ἅμεσες ἐπιπτώσεις εἶναι τόσο προφανεῖς.

Σέ περίοδο οἰκονομικῆς κρίσης τί κυρίαρχο ζήτημα, καί γιά τό διωτικό ἐπίπεδο τῶν ἐργαζομένων, εἶναι ἡ ἀνάκαμψη καί ἀνάπτυξη. Σέ αὐτό τό ζήτημα συμπυκνώνονται ὅλες οἱ ἀντιφατικές πιέσεις πού δέχεται κάθε κυβέερνηση. Νό τωναθοῦν τά εἰσοδήματα καί ἡ ζήτηση ἢ νά συγκρατηθοῦν γιά νά τωναθοῦν τό περιθώρια κέρδους; Νά γίνουν ἐπενδύσεις πού θά ἀναδιάρθρωσουν τήν οἰκονομία σέ μερικά χρόνια ἢ νά ἀντιμετωπισθοῦν τά δημοσιονομικά, ἐμπορικά καί πληθωριστικά ἐλλείμματα μέ ἐπενδύσεις ἅμεσης ἀπόδοσης; Νά ἐνθαρρυνθοῦν οἱ σημερινοὶ βασικοὶ ἐπιχειρηματικοὶ ὀργανισμοὶ ἢ νά δημιουργηθοῦν καινούριοι στό χώρο τοῦ δημοσίου ἢ τῶν μικρομεσαίων;

Ψευδοδιλήμματα, θά ποῦν μερικοί: μπορεῖ νά ὑπάρξει μιά ἰσορροπημένη πολιτική πού νά ἀντιμετωπίζει τά βραχυπρόθεσμα προβλήματα δημιουργώντας σταδιακά καλύτερες προϋποθέσεις καί γιά τά μακροπρόθεσμα. Γιά νά μετατραπεί ὅμως ἕνα πραγματικό δίλημμα σέ ψευδοδίλημμα πρέπει νά ὑπάρξει μιά πολιτική πού νά τό ὑπερβαίνει, πού νά ἀποφεύγει μέ συνειδητοῦς καί ἐπεξεργασμένους χειρισμούς τήν παγίδα τοῦ διλήμματος. Τέτοιου εἶδους πολιτική δέν ἔχει ποτέ ἐξαγγελθεῖ. Αὐτό πού ἔχουμε σήμερα εἶναι ἡ ἀναγνώριση πῶς ἀντιμετωπίζουμε προβλήματα πολλά καί διάφορα. Συστηματική ἱεράρχηση καί σύνθεση πολιτικῆς δέν ὑπάρχει, πέρα ἀπό κάποιες διαφαινόμενες προθέσεις νά ὑποταγοῦν τά μακροπρόθεσμα στά βραχυπρόθεσμα.

Συγκεκριμένα: ή τιμαριθμική αναισοσυντονιστική και ο έλεγχος των τιμών είναι θετικά μέτρα μονάχα όταν εντάσσονται σε ένα μεγάλο πακέτο μέτρων που αντικαθιστά τα σημερινά επενδυτικά κριτήρια με άλλα. Αλλιώς τα καθαρά ιμυντικά αυτά αίτήματα μπορεί να εντείνουν την κρίση και άργά ή γρήγορα να ηττηθούν χωρίς να αφήσουν τίποτε θετικό.

Οι επενδύσεις «άμεσης απόδοσης» είναι φυσικά μία θετική φιλοδοξία αλλά ηναιρωτιέται κανείς γιατί, αν υπάρχουν τέτοιες προοπτικές, δεν έγιναν από ιδιώτες μέχρι σήμερα. Και αν η απάντηση είναι ότι το δημόσιο θα είναι πρόθυμο να τις κάνει εκεί όπου διστάζουν οι ιδιώτες για τους γνωστούς λόγους που οδήγησαν στην επενδυτική αποχή, τότε τί είδους δημόσιος τομέας θα αναπτυχθεί που θα διαχειρίζεται επιχειρήσεις άμεσης απόδοσης αντί για στρατηγικούς κλάδους — γιατί φυσικά δεν ταυτίζονται οι δύο με τους δέ.

Ούτε βέβαια μπορούν να άγνοηθούν τα άμεσα προβλήματα — έλλείμματα, πληθωρισμός, ύφεση — με την έλπίδα ότι κάποτε θα αποδόσουν οι μακροχρόνιες επενδύσεις. Ωστε, λοιπόν τί πρέπει να γίνει;

Υπάρχουν εισοδήματα στην οικονομία που δεν αντιπροσωπεύουν παραγωγική άπασχόληση και που δεν επενδύονται παραγωγικά, ακόμα και με κεφαλαιοκρατικά κριτήρια παραγωγικότητας. Αν η οικονομική πολιτική καταφέρει να τα μειώσει και να στρέψει περισσότερους πόρους προς την παραγωγή, τότε θα έχει περιθώρια και για αντικυκλική και για αναπτυξιακή πολιτική. Ο συλλογισμός αυτός, που είναι σωστός, έχει διαφανεί συχνά στις αναλύσεις του ΠΑΣΟΚ για το οικονομικό πρόβλημα. Δεν έχουν απαντηθεί όμως τα ερωτήματα που ανακύπτουν μόλις προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τους μηχανισμούς που απορροφούν το πλεόνασμα των παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Δυστυχώς στην Ελλάδα η υπεραξία του βιομηχανικού κεφαλαίου που δεν ξαναεπενδύεται δεν είναι η μόνη αντιπαραγωγική κατανάλωση. Μεγάλα στρώματα από «μη προνομιούχους» ζουν από παρασιτική άπασχόληση ή αυτοάπασχόληση. Υπάρχουν και αναπαράγονται στα πλαίσια του ελληνικού καπιταλισμού αλλά δεν εξυπηρετούν τα οικονομικά

συμφέροντα του κεφαλαίου. Τα συντεχνιακά τους συμφέροντα, καθώς και άλλα επιχειρηματικά συντεχνιακά συμφέροντα, έχουν προσδιορίσει μέχρι σήμερα τη στάση των μεγάλων κομμάτων της αντιπολίτευσης, όπως και της κυβέρνησης, σε μία σειρά μεγάλα ζητήματα (οικιστικά, φοροδιαφυγή, περιθάλψη, κ.ά.). Είναι μάλλον άπιδανο μία μελλοντική κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ να τα αντιμετωπίσει με διαφορετικό πρίσμα.

Υπάρχει έπειτα το χρηματοπιστωτικό σύστημα που σήμερα έχει αναπαγωγικό προσανατολισμό και που μπορεί με κατάλληλη κρατική πολιτική να διευκολύνει κατά πολύ τις παραγωγικές επενδύσεις. Έδώ φαίνεται να υπάρχουν προοπτικές για μεγάλες θετικές αλλαγές σε σύντομο χρονικό διάστημα, αλλά όχι χωρίς προβλήματα. Η χρηματοδότηση ιδιωτών επιχειρηματιών είναι αναγκαστικά περιορισμένη σε περίοδο πληθωρισμού και θα υπάρχει ανάγκη έπιλογής με αυστηρά κριτήρια. Τα κριτήρια που θα ισχύσουν στην πράξη θα είναι καλύτερα από τα σημερινά των τραπεζών; Πώς θα εξασφαλιστεί το αδιάβλητο και πώς η τεχνοκρατική έπάρκεια; Δυστυχώς ούτε αρκετά συγκεκριμένες προτάσεις αναπτυξιακής στρατηγικής έχουμε δει μέχρι σήμερα, ούτε αρκετό σεβασμό στην κριτική και στον δημοκρατικό έλεγχο ώστε να είμαστε βέβαιοι ότι τέτοιες αποφάσεις (όχι μόνο στο πιστωτικό σύστημα αλλά σε όλοκληρο το κράτος) θα παίρνονται με γνώμονα κάποιο γενικό πρόγραμμα.

Τί και γιατί η κοινωνικοποίηση

Υπάρχει τέλος το μεγάλο κεφάλαιο που, σε μερικούς κλάδους, θα «κοινωνικοποιηθεί», όπως και οι τράπεζες. Αυτό το θαυματουργό μέτρο θα έχει τρεις στόχους: και να βοηθήσει την ανάκαμψη και ανάπτυξη, και να διασφαλίσει τον έθνικό πλούτο και τα συμφέροντα του λαού, και να άνοιξει το δρόμο για τη σοσιαλιστική αυτοδιαχείριση.

Και οι δύο στόχοι είναι άξιεπαινοί. Τό μέτρο όμως ποιά είναι;

Ένα συστατικό στοιχείο της «κοινωνικοποίησης» είναι η συμμετοχή των εργαζομένων της επιχείρησης στη διοίκηση. Με το σημερινό επίπεδο του συνδικαλιστικού κινήματος και τη διάθροση της οικονομίας αυτή η συμμετοχή μπορεί να είναι ουσιαστική για να δελτιώσει τις συνθήκες εργασίας και άπασχόλησης, δηλαδή τις άμεσες σχέσεις παραγωγής,

αλλά δεν σημαίνει καλύτερο συντονισμό της λειτουργίας της επιχείρησης με την έθνική αναπτυξιακή στρατηγική. Έπομένως δεν μπορεί να υποκαταστήσει άλλους μηχανισμούς ή μέτρα για να υπαχθούν οι επιχειρήσεις-κλειδιά σε αναπτυξιακό πρόγραμμα, αλλά και δεν υπάρχει λόγος να περιοριστεί η συμμετοχή των εργαζομένων μόνο στους κλάδους που έχουν έπιλεγεί για κοινωνικοποίηση: γιατί ο σκοπός της συμμετοχής καθορίζεται από τις άμεσες σχέσεις παραγωγής και όχι από τη θέση της επιχείρησης στην οικονομία. Μακροπρόθεσμα δέ, άνοίγει το δρόμο για να αλλάξει ο συσχετισμός δυνάμεων στη χάραξη της οικονομικής πορείας.

Τό άλλο συστατικό στοιχείο, ή «ύπαγωγή στην έθνική αναπτυξιακή στρατηγική», φαίνεται ότι πρόκειται να γίνει πρώτο με την επέκταση της ιδιοκτησίας του δημοσίου τομέα στην πλειοψηφία των κεφαλαίων κάθε εταιρείας, όπου αυτό δεν ισχύει ήδη, και δεύτερο με την τοποθέτηση προσώπων στα Δ.Σ. που να ενδιαφέρονται για την αναπτυξιακή πολιτική. Αλλά μπορεί να υπάρχουν και άλλοι μηχανισμοί, λ.χ. ή φαρμακοβιομηχανία: ή πρόθεση φαίνεται πως είναι να λειτουργήσει νέα δημόσια επιχείρηση παράλληλα με τις σημερινές ιδιωτικές.

Τό ότι ο νυν δημόσιος τομέας πρέπει να εντάσσεται σε κάποιο αναπτυξιακό πρόγραμμα είναι αυτονόητο. Τό ότι ο καλύτερος τρόπος να έταχθούν και άλλοι τομείς στο αναπτυξιακό πρόγραμμα είναι να κρατικοποιηθούν με τον α' ή β' τρόπο ιδιωτικές επιχειρήσεις δεν είναι καθόλου προφανές. Στον αναπτυγμένο μονοπωλιακό καπιταλισμό οι μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις έλέγχουν ή επηρεάζουν άμεσα την πορεία των επενδύσεων όλης της οικονομίας, την τεχνολογική πρόοδο και, έμμεσα, την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων.

Είναι προφανές ότι κάποια μορφή άμεσου κρατικού έλέγχου στις μεγάλες επιχειρήσεις χρειάζεται για να στραφούν οι οικονομίες αυτές προς μία άλλη πορεία ανάπτυξης.

Στην Ελλάδα όμως, με μία έννοια, δεν υπάρχει μονοπωλιακός καπιταλισμός. Υπάρχουν μονοπώλια, ναι, με την έννοια των επιχειρήσεων που έχουν ίσχυ σε συγκεκριμένες αγορές. Υπάρχει ακόμα κεφάλαιο συνδεδεμένο με το διεθνές μονοπωλιακό κεφάλαιο. Υπάρχει, και αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, τό συγ-

κεντρικό τραπεζικό σύστημα. Δέν ὑπάρχει ὅμως κεφάλαιο πού νά ἀσκει τίς λειτουργίες τοῦ βιομηχανικοῦ μονοπωλιακοῦ κεφαλαίου σέ βαθμό πού νά κυριαρχεῖ στήν οἰκονομία. Δέν ὑπάρχουν πολλές ἐπιχειρήσεις-ἀτομικότητες τῆς ἀνάπτυξης, δέν προσδιορίζουν τήν πορεία τῆς τεχνολογικῆς προόδου (πού ἐρχεται ἀπ' ἔξω καί καθορίζεται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τό διεθνή καταμερισμό ἐργασίας) καί δέν μποροῦν, ἂν δέν τίς εὐνοεῖ ἡ κρατική πολιτική, νά καθορίσουν τή διάρθρωση καί τόν ὄγκο τῶν ἐπενδύσεων. Πολλοί κλάδοι-κλειδιά εἶναι ἐντελῶς ἀνύπαρκτα, ἐνῶ οἱ ἄλλοι γιά νά ἀναπτυχθοῦν καί νά ἀναδιαρθρωθοῦν δέν εἶναι σαφές κατά πόσο πρέπει νά στηριχθοῦν στήν αὐτόχρηματοδότηση τῶν ὑπαρκτῶν ἐπιχειρήσεων.

Γιά ὅλους αὐτούς τοὺς λόγους, καί ἐφ' ὅσον εἶναι «κοινωνικοποιημένο» τό πιστωτικό σύστημα, μπορεῖ μιά ἀναπτυξιακή στρατηγική νά πρέπει νά στηριχθεῖ πολύ περισσότερο σέ νέες δημόσιες βιομηχανικές ἐπενδύσεις καθώς καί στήν ἐνίσχυση ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων (ἀκόμα καί «μεγάλων») σέ ἐπιλεγμένους κλάδους, παρά σέ κρατικοποιήσεις ἐπιχειρήσεων.

Ἐπειδή δέβαια, ὅπως μᾶς λένε, οἱ κοινωνικοποιήσεις θά γίνουν μέ προσοχή καί ὅποτε τό ἐπιτρέψουν οἱ συνθήκες, εἶναι πολύ πιθανό νά ἀνακαλυφθεῖ αὐτή ἡ, πιθανότατα σωστή, θέση σέ λίγο καιρό.

Ἀλλά τότε τί θά ἔχει μείνει ἀπό τό σημερινό διακηρυγμένο οικονομικό πρόγραμμα τῆς ἀλλαγῆς;

Τό μέν ΠΑΣΟΚ φαίνεται νά χρησιμοποιεῖ τό σύνθημα (ἡ καί τό μέτρο) τῆς κοινωνικοποίησης μεγάλων ἐπιχειρήσεων σάν πόλο συσπείρωσης ὧν τῶν μὴ προνομιούχων, δηλαδή καί τῶν μικρομεσαίων ἐπιχειρηματιῶν, παρασιτικών καί ἄλλων. Μέ τήν ἀντιπαράθεση μεγάλων/μικρῶν ἐπιχειρήσεων ἀντί γιά τίς παραγωγικές/μὴ παραγωγικές χρήσεις πόρων καί πηγές εἰσοδήματος, καθιστᾷ πολλούς πού θά εἶχαν νά φοβηθοῦν ἀπό ὁποιαδήποτε δέσμη συγκεκριμένων μέτρων ἀναδιάρθρωσης. Ἀφήνει ἀκόμα νά ἐννοηθεῖ ὅτι οἱ «μικρομεσαῖοι» θά ὠφεληθοῦν πολλά, ἐνδεχομένως χωρίς νά ληφθεῖ ὑπόψη ἡ συγκεκριμένη θέση τοῦ καθενός στήν οἰκονομία, ἀφήνει δηλαδή ἀνοιχτή τήν πόρτα γιά μιά λαϊκίστικη ἀλλά ὄχι ἀναπτυξιακή πολιτική. Ἀλλά καί ἡ ἐννοια τῆς κοινωνικοποίησης μένει ἀρκετά ἀσαφής ὥστε

νά ὑπάρξει ἀργότερα εὐελιξία στοὺς χειρισμούς.

Τό δέ ΚΚΕ χρησιμοποιεῖ τήν πρόταση γιά κρατικοποίηση τοῦ μονοπωλιακοῦ κεφαλαίου μέ ἕναν ἐξίσου βολικό τρόπο. Ἀντί νά λέει ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ στήν Ἑλλάδα ἔχει δημιουργήσει παρασιτικές καί ἀντιπαραγωγικές δομές πού πρέπει νά ξεπεραστοῦν μέ ἕνα συγκεκριμένο πρόγραμμα διαρθρωτικῶν ἀλλαγῶν, προτιμᾷ νά ἐντοπίζει τήν ἀρχή καί τό τέλος τοῦ προβλήματος στήν ὑπαρξή μονοπωλιακοῦ κεφαλαίου, τό ὁποῖο ἂν κρατικοποιηθεῖ, καί μόνο τότε, θά ἀνοίξει ὁ δρόμος γιά νά ξεπεραστοῦν ὅλα. Ἔτσι ἀπαλλάσσεται ἀπό τήν εὐθύνη νά προτείνει ἡ νά παίρνει σαφή θέση σέ ἄλλα συγκεκριμένα ἀναπτυξιακά μέτρα πρὶν ἀπὸ τή στιγμή αὐτή, (ἐκτός ἀπὸ ἀμυντικά μέτρα γιά τό εἰσόδημα τῶν ἐργαζομένων), ἀλλά καί κρατάει τήν «πισινή» γιά νά κατακρίνει ὅποιον θέλει, ὅποτε θέλει.

Ἀλλαγή καί ἀλλαγές

Τό πρόγραμμα τῆς ἀλλαγῆς, ὅπως διακηρύσσεται σήμερα, εἶναι ἕνα κείμενο γιά κάθε ἐνδεχόμενο. Ἀναφέρει ἐν παρατάξει ὅλους τοὺς ἀναγκαίους σωστοὺς χειρισμούς γιά τήν ἀναδιάρθρωση τῆς οἰκονομίας καί τήν ἀλλαγὴ τοῦ συσχετισμοῦ δυνάμεων ὑπὲρ τῶν ἐργαζομένων. Ἀφήνει ὅμως καί τή δυνατότητα, μέ τήν ἐπικύρωση τῶν μποφόρ γενικά ἢ διαφόρων συγκεκριμένων πραγματικῶν πισιστικῶν προβλημάτων, νά ἀναβληθεῖ ἐπ' ἀόριστο κάθε μακροχρόνιο ἀναπτυξιακό μέτρο, κάθε προσπάθεια νά μειωθεῖ τό κοινωνικό κόστος τῶν συνεχνιακῶν ἢ παρασιτικῶν λειτουργιῶν, καί κάθε δῆμα πρὸς τόν ἐκδημοκρατισμό τῶν οἰκονομικῶν ἀποφάσεων καί τόν σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Εἴπαμε ἤδη ὅτι ἀκόμα καί ἡ ἀπλή πρόθεση νά μελετηθεῖ ἡ ἐπιλογή τῶν ἐπενδύσεων καί τῶν ἐνισχύσεων μέ βάση κάποια ἀναπτυξιακά κριτήρια εἶναι βελτίωση σέ σύγκριση μέ τή μεροληπτική «φιλελευθεροποίηση» τῆς σημερινῆς πολιτικῆς. Ἀλλά οἱ συντεχνιακές πιέσεις πάνω στή σημερινή ἀξιοματική ἀντιπολίτευση εἶναι πολύ ἰσχυρές, καί ἡ μέχρι τώρα τακτική πού ἐφαρμόστηκε γιά νά αὐξηθεῖ ἡ ἐκλογικὴ τῆς δύναμης ἔχει μᾶλλον ἐμποδίσει τήν ἐπεξεργασία θετικῶν προτάσεων στά μεγάλα ζητήματα οἰκονομικῆς πολιτικῆς, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ΕΟΚ καί καταλήγοντας στὸ πετροχημικό. Θά ἤμασταν πολύ πιό

σίγουροι ὅτι θά γίνουν σταθερά δῆματα καί γιά τήν οικονομικὴ ἀνάπτυξη καί γιὰ τόν σοσιαλισμό ἂν τὰ τελευταῖα χρόνια τό μαζικὸ κίνημα καί τὰ κόμματα ποὶ διεκδικοῦν τήν ἐκπροσώπησή του εἶχαν ἐπεξεργαστεῖ δέκα συγκεκριμένα ἄμεσα μέτρα καί εἶχαν δεσμευτεῖ γι' αὐτὰ μέ ὅλες τίς ἀντιδράσεις πού θά προκαλοῦσαν σέ μερίδες τοῦ πληθυσμοῦ παρά τώρα πού ὅλα τὰ πιθανὰ μέτρα προτείνονται, ἀλλά ὑπὸ αἴρεση. Ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νά ἐφαρμοστεῖ καί πάλι μιά οικονομικὴ πολιτικὴ στὴ γραμμὴ τῆς ἡσσονος ἀντιστάσεως, πού βέβαια θά ὑπολογίζει κάπως διαφορετικὰ τό βάρος κάθε κοινωνικῆς δυνάμεως ἀλλά θά εἶναι ἀντιφατικὴ καί θά βασίζεται, σέ τελευταία ἀνάλυση, στοὺς σημερινούς μηχανισμούς συσσώρευσης.

Τό πόσο οἱ καλές προθέσεις μποροῦν νά καλύψουν κακές πρακτικὲς μπορεῖ νά φανεῖ μέ τό παράδειγμα πάλι τῶν προβληματικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀν ἀπορριφθεῖ ἡ γενικὴ ἐνίσχυση ὧν τῶν βιομηχανῶν πού ὑπερχρεώθηκαν ἐπειδὴ παγοποίησαν βραχυπρόθεσμες ὑποχρεώσεις, τότε ὑπάρχουν δύο λύσεις, μιά καλύτερη ἀπὸ τήν ἐνίσχυση τῶν βιομηχανῶν καί μιά χειρότερη. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ διακηρυγμένη πρόθεση, ὅτι θά κριθοῦν αὐστηρά καί ἀντικειμενικά ὅλες οἱ ἐπιχειρήσεις γιά νά διαπιστωθεῖ ἡ βιωσιμότητά καί θά ἐνισχυθοῦν, μέ βάση αὐτὴ τὴν κρίση. Ἡ δεύτερη εἶναι νά ἀφεθοῦν οἱ τράπεζες νά ἀποφασίσουν λίγο πολύ μέ στενά ἐμπορικά ἢ καί προσωπικά κριτήρια, πράγμα πού τείνει νά συμβεῖ μέ τίς σημερινὲς ἀποφάσεις.

Δέν ὑπάρχει ὅμως τρόπος νά κατοχυρωθεῖ νομικά ἡ πρώτη λύση γιά νά ἀποφενυχθεῖ στήν πράξη ἡ δεύτερη. Ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ στὴ θεσμικὴ λειτουργία πού θά φέρει τὴ μιά ἢ τὴν ἄλλη ἐκδοσὴ εἶναι πολύ λεπτή. Γιά νά ὑπερισχύσει ἡ σωστὴ λογικὴ πρέπει νά ὑπάρχει δημοκρατικός ἔλεγχος, σαφεῖς κατευθύνσεις, τεχνοκρατικὴ ἐπάρκεια. Χωρὶς αὐτὰ μπορεῖ νά ἀποδειχθεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι θά ἦταν καλύτερο νά εἶχαν ἐνισχυθεῖ γενικῶς ὅλοι οἱ «προβληματικοὶ» βιομηχανοὶ πού συγκέντρωναν μερικές ἐλάχιστες προϋποθέσεις. Πῶς θά διαφυλαχτοῦμε ὥστε ἡ κυβέρνηση τῆς ἀλλαγῆς νά μὴν παγιδευτεῖ στὴ διαμάχη βιομηχανικοῦ τραπεζικοῦ κεφαλαίου καί μάλιστα μέ τό μέρος τῶν «κακῶν»;

Ἀν ὑπάρχουν ἐλπίδες ὅτι θά ξεπεραστοῦν οἱ παγίδες, αὐτὲς βρίσκονται σέ ἐκείνες τίς πολιτικὲς δυνάμεις πού ἀπὸ

ζρόνια προσπαθούν να έπεξεργαστούν και να προωθήσουν θετικές και ρεαλιστικές λύσεις προς τα μπρός σε όλα τα διλήμματα και για κάθε δεδομένη συγκυρία και συσχετισμό δυνάμεων. Χρειάζονται τώρα πιο πολύ από κάθε άλλη φορά οι φωνές που θα συνθέτουν τα επιμέρους συμφέροντα, θα ιεραρχούν τα προβλήματα και θα κρίνουν εποικοδομητικά τα τροπαινόμενα μέτρα με βάση μια ρεαλιστική αλλά και μακροχρόνια προοπτική.

Στις εκλογές δεν κρίνονται μόνο δύο διαφορετικές γενικές προτάσεις οικονομικής πολιτικής αλλά και οι προοπτικές για να υπερισχύσει ή λογική των διαρθρωτικών αλλαγών πάνω στις ευκαιρίες λύσεις.

Και μέ εκείνη την υπόθεση του σοσιαλισμού τί θα γίνει; Υπάρχουν εκείνοι του κάθε πρόγραμμα που δεν είναι «σοσιαλιστικό» τους αφήνει παγερά αδιάφορους. Προοδευτικά δήματα δεν υπάρχουν αν δεν είναι σαφώς σοσιαλιστικά. Η λογική είναι πολύ απλή: υπάρχουν δύο ειδών κοινωνικές διαδικασίες: αυτές του αναπαράγουν την κοινωνική οργάνωση και αυτές που την ανατρέπουν. Η ιστορία είναι μια αλληλουχία από αναπαραγόμενες δομές και από (συνόμες) εποχές ανατροπής. Μέσα από αυτό το πρίσμα, οι θεωρητικές αντιλήψεις για το πέρασμα στο σοσιαλισμό διαφέρουν κυρίως στο αν θεωρούν αυτή την αλληλουχία γραμμική, («θεωρία των παδιών») ή ανοιχτή όπου η πολιτική πράξη μπορεί σε πολλές διαφορετικές πτυχές να παρέμβει για να ανατρέψει τη μορφή της στιγμής και να φέρει το σοσιαλισμό (ή κάποιο πρώτο στάδιο του).

Με την απλή ταξινόμηση των διαδικασιών σε αναπαραγωγή ή ανατροπή δεν υπάρχουν διαρθρωτικές αλλαγές, δηλαδή μετεξέλιξη των δομών, έτσι ώστε οι θεσμοί και οι κοινωνικές λειτουργίες να αλλάζουν περιεχόμενο σε συνάρτηση με το σύνολο των άλλων λειτουργιών αντί να διατηρούν την ίδια «ουσία» σε συνάρτηση με μια κυρίαρχη σχέση. Η πολιτική στρατηγική είναι: ή στάδια ή σοσιαλισμός τώρα.

Σε ένα τέτοιο δίλημμα δεν υπάρχουν κολλά να διαλέξεις. Γιατί με αυτό το είδος της ανάλυσης, είτε ο στόχος είναι η προχωρημένη αντιμονοπωλιακή δημοκρατία είτε ο σοσιαλισμός, η στρατηγική στηρίζεται στη θεωρία της ανατροπής: απομονώνεις μια κυρίαρχη σχέση και υποτάσσεις κάθε άλλη προσπάθεια στην ανατροπή της. Αυτό δεν είναι το ίδιο πράγμα όπως το να συγκεντρώνεις

σε κάθε μία από τις πολλαπλές αντιθέσεις τις ευρύτερες δυνατές δυνάμεις γύρω από τον πόλο της προόδου. Η αναγωγή των πολλαπλών αντιθέσεων σε μια κυρίαρχη, σε κάθε ιστορική περίοδο μόνο σχεταριστική κατάληξη μπορεί να έχει: δεν παίρνεις θέση στα ζητήματα αυτά καθεαυτά αλλά αρκείσαι σε καταγγελίες και στρατολόγηση μέχρι τη στιγμή της σημαντικής ρήξης.

Η λογική αυτή, είτε προέρχεται από τους δογματικούς κομμουνιστές, είτε από άλλους πιο φωτισμένους διανοούμενους, λίγη αξία μπορεί να έχει μετά τις εκλογές αν κερδίσει ή αντιπολίτευση.

Γιατί τότε θα καλείται μια νέα κυβέρνηση να δείξει ότι μπορεί και να αντιμετωπίζει τα σημερινά πιεστικά προβλήματα, (πληθωρισμό, κυκλοφοριακό, χωροταξία) που δημιουργούν αιτήματα όχι πάντα «σοσιαλιστικά» ή «αντιμονοπωλιακά», και να προωθεί την υπόθεση της δημοκρατίας και του σοσιαλισμού σε σχέση με τις λύσεις που δίνει. Θα υπάρξουν οι σταθερές κριτικές φωνές που θα δείχνουν το δρόμο;

Άριστος Δοξιάδης

Περιμένοντας να ψηφιστεί ένας νόμος-πλαίσιο για τα πανεπιστήμια

«... Τό νομοσχέδιο... είναι έθνοκτόνο, διότι επιδιώκει την παράδοση της Ανωτάτης Παιδείας εις την κομματικήν πολιτικήν... άνεφάρμοστον, διότι ούδαμού το κόσμον έπεδιώχθη ή οιαδική δημιουργία Καθηγητών Πανεπιστημίων, άφου μάλιστα και εις τας χώρας, αι οποίαι περιήλθον υπό κομμουνιστικήν κυβέρνησιν, διτηρήθησαν πλείστοι των καθηγητών της παλαιάς εποχής... έποστηρίζει ότι ή διδασκαλία εις τό σύνολον των φοιτητών πρέπει να έποκατασταθή διά της συνεργασίας μετά μικρών ομάδων φροντιστηριακού τύπου... ούτω δημιουργείται διά το νομοσχεδίου αναρίθμητος στρατιά καθηγητών οι οποίοι θα πρέπει να συνεργάζωνται με φοιτητάς έντελώς ανιδέους και άχειραγωγήτους εις τό περιεχόμενον τοϋ μαθήματος τό όποιον μόνον ή από της έδρας διδασκαλία προσφέρει... θα πρέπει εις τό μέλλον να έντρέπεται κανείς να φέρη την ιδιότητα Καθηγητοϋ Ανωτάτης Παιδείας...»

(Από την έπιστολή των πρυτάνεων του Πανεπιστημίου Αθηνών, Έθνικου Μετοοβίου Πολυτεχνείου και Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στον πρωθυπουργό Στ. Στεφανόπουλο σχετικά με τό σχέδιο νόμου για τα πανεπιστήμια 25/7/1966).

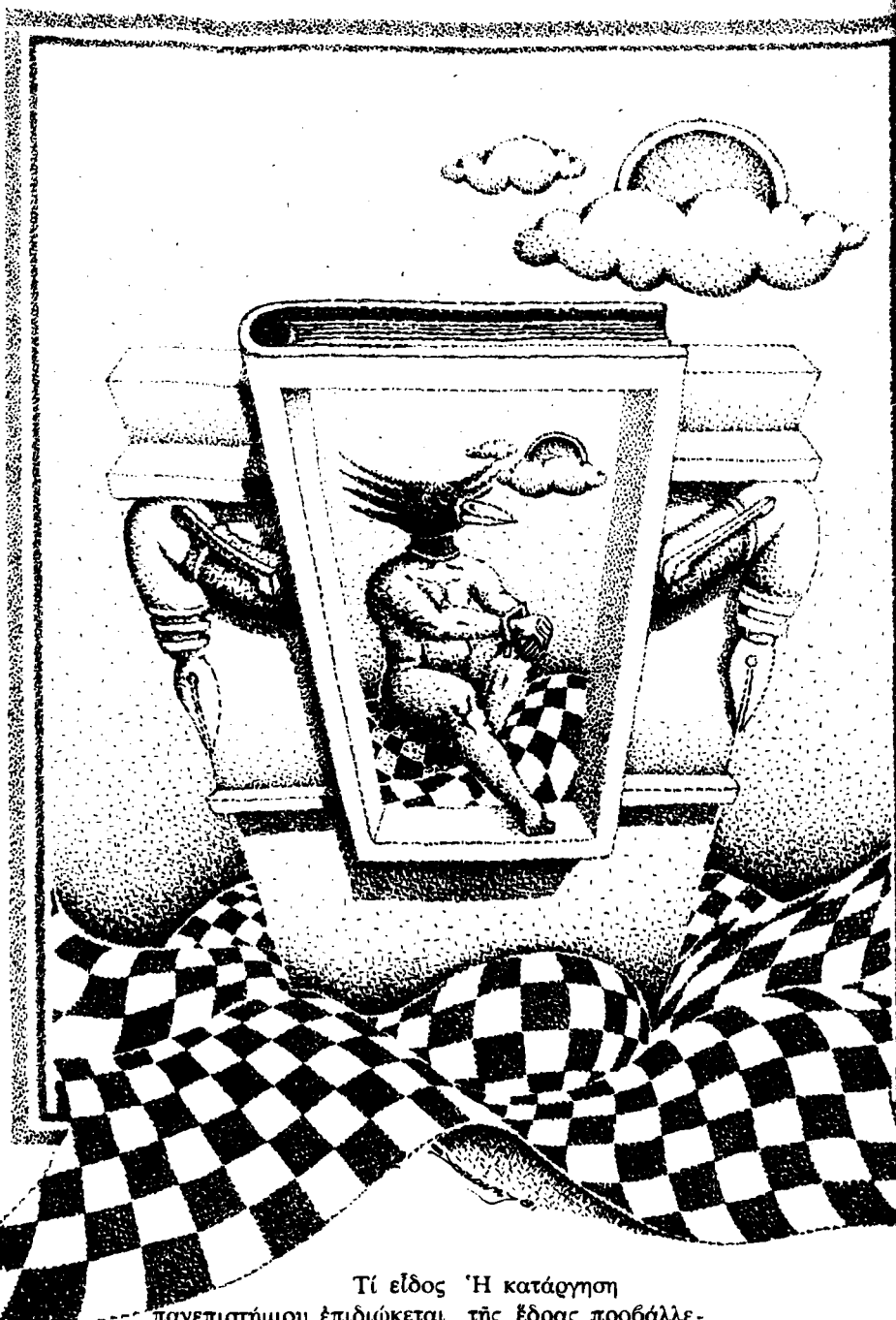
Αναμφισβήτητα τό κεντρικό ζήτημα που κυριάρχησε στις συζητήσεις για την κρίση των ΑΕΙ, όχι μόνο μετά τη μεταπολίτευση αλλά και από τό 1966, όταν για πρώτη φορά έγινε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού των ΑΕΙ, ήταν ή διαδικασία σύνταξης και τό περιεχόμενο ενός νόμου-πλαισίου για τα πανεπιστήμια. Δεκαπέντε χρόνια αργότερα, μετά από πέντε ολοκληρωμένα σχέδια, «άπειρες» ύποσχέσεις των κατά καιρούς κυβερνήσεων και άλλα τόσα ύπομνήματα όλων των ομάδων που έχουν σχέση με τό πανεπιστήμιο, τό αποτέλεσμα είναι πραγματικά έντυπωσιακό: ο νόμος που ψηφίστηκε τό 1932 για τα ΑΕΙ συνεχίζει να ρυθμίζει τα πανεπιστημιακά ζητήματα. Γιατί όμως δεν στάθηκε δυνατό να ψηφισθεί ένας νόμος πλαίσιο για τα ΑΕΙ όταν όλοι οι ένδιαφερόμενοι δήλωναν, τουλάχιστον, πως έπιθυμούν την ψήφισή του;

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα με τη σειρά. Όποια κυβέρνηση και να αναδειχθή μετεκλογικά δεν μπορεί ν' άγνοήσει την κατάσταση στα πανεπιστήμια σήμερα: οι σπουδές -όσο και αν έχει γίνει

ἐπανελημμένα αὐτὴ ἡ διαπίστωση— βρίσκονται σ' ἓνα τεράστιο ἀδιέξοδο, οἱ διακηρύξεις γιὰ δημοκρατικά προγράμματα σπουδῶν «γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ» δὲν προχώρησαν καν στίς προσπάθειες διατύπωσής τους, ὀρισμένα δὲ προγράμματα πού σαφῶς δὲν ξεπερνούσαν τεχνοκρατικά ὅρια καὶ εἶχαν τὴ συναίνεση καὶ τῶν τριῶν φορέων ἀπορρίφθηκαν ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, οἱ μεμονωμένες θετικές πρωτοβουλίες ὀρισμένων διδασκόντων εἴτε ξέφτισαν, εἴτε παρέμειναν σ' ἓνα ἐπίπεδο προβληματισμοῦ πού πιά δὲν συγκινεῖ. Ἡ ἀνεργία, ἀλλὰ ἐνδεχομένως πολὺ σημαντικότερο, ἡ ὑποαπασχόληση τῶν νέων πτυχιούχων ἔχει πάρει ἀπελπιστικές διαστάσεις — πράγμα πού εἶναι γνωστὸ στοὺς φοιτητὲς ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῶν σπουδῶν τους. Τὸ φοιτητικὸ κίνημα καὶ τὸ ΕΔΠ δὲν μπόρεσαν νὰ παρέμβουν ἀποφασιστικά στίς ἐξελίξεις γιὰ τὸν νόμο πλαίσιο καὶ οὐσιαστικά ἐναπόθεσαν τὴν ὁποια ψήφιση ἑνὸς νόμου-πλαίσου μετὰ τὴν... Ἀλλαγὴ. Τέλος δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀφήσουν ἀδιάφορους οἱ διαφοροποιήσεις στὸ καθηγητικὸ σῶμα: γιὰ πρώτη φορά, ἴσως, ἄρχισε νὰ διαμορφώνεται μιά μερίδα ἐπιστημονικά ἐπαρκῶν καὶ ἐρευνητικὰ δραστήριων καθηγητῶν, χωρὶς ὅμως ἀκόμη νὰ ἔχουν μιά κυρίαρχη πολιτικὴ λειτουργία στὰ πανεπιστήμια. Παράλληλα, οἱ —λεγόμενοι— προοδευτικοὶ καθηγητὲς ἐπαψαν νὰ παίζουν τὸν ὁποιο ρόλο συλλογικά, ἐνῶ στὰ πανεπιστήμια ρυθμιστὲς τῆς καθημερινῆς λειτουργίας εἶναι οἱ αὐταρχικοὶ καθηγητὲς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς γενικότερες πολιτικὲς καὶ (διά) κομματικὲς τοποθετήσεις.

«... ἡ πλειοψηφία τῆς ἐπιτροπῆς θεωρεῖ ἀπαραίτητον νὰ διατηρηθεῖ ἡ ἔδρα ὡς πυρὴν τοῦ διδακτικοῦ καὶ ἐρευνητικοῦ ἔργου. Ὁ θεσμός τῶν ἐδρῶν ἔχει διαδῆλθε τὰ τελευταῖα ἔτη. Μολονότι πράγματι εἰς σπανίας περιπτώσεις παρατηρήθηκαν ἀνθαιρεσίαι ἐκ μέρους κατόχων ἐδρῶν ὡς πρὸς τὴν πληρωσὰ τῶν παρ' αὐταῖς θέσεων καὶ τὰς δικαιοδοσίας τοῦ προσωπικοῦ αὐτῶν, ἡ πλειοψηφία τῆς ἐπιτροπῆς φρονεῖ ὅτι ἡ ἐναντίον τοῦ θεσμοῦ τούτου κατακραυγὴ ὑποκινεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι εἴτε νομίζουν ὅτι κάποτε ἠδίκηθησαν ἀπὸ τὰ παν/μια εἴτε θέλουν νὰ δάλουν γενικώτερον τοὺς κοινωνικοὺς θεσμούς».

(Ἀπὸ τὴν Ἑκθεση τῆς Ἐπιτροπῆς Παιδείας τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, 1973).

Τὶ εἶδος πανεπιστήμιου ἐπιδιώκεται ἀπὸ τὰ διάφορα σχέδια νόμου-πλαίσου καὶ ποιοὺ ζήτημα ἀναδεικνύεται σάν καθοριστικὸ γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ὁποίας μεταρρύθμισης;

Σάν κεντρικὸ ζήτημα σέ κάθε σχέδιο νόμου-πλαίσου φαίνεται νὰ εἶναι ἡ κατάργηση τῆς ἔδρας, χωρὶς ὅμως αὐτὸ καθεαυτὸ ν' ἀποτελεῖ στὴν οὐσία τὸ σοβαρότερο πρόβλημα.

Ἡ κατάργηση τῆς ἔδρας προβάλλεται σάν τὸ κεντρικὸ ζήτημα ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὅλοι συμφωνοῦν ὅτι εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σοβαρότερα ζητήματα. Σ' αὐτὸ συμφωνοῦν καὶ οἱ καθηγητὲς πού εἶναι ὑπὲρ τῆς διατήρησιν τοῦ θεσμοῦ, ἀλλὰ ἀναζητοῦν τρόποι βελτίωσής του. Αὐτὸ ὅμως πού δὲν φαίνεται σάν τὸ σημαντικότερο ζήτημα ἀλλὰ πού πιστεύω πὼς εἶναι, εἶναι κάτι πού ε

τερισσότεροι συμφωνούν πώς δέν ἵποτελεῖ πρόβλημα: ἡ δημιουργία ἑνός διευρυνόμενου διδακτικοῦ φορέα. Ὁ διαρθρωτικός χαρακτήρας τοῦ αἰτήματος τῆς κατάργησης τῆς ἔδρας εἶναι ἀκριβῶς αὐτός: ἡ δημιουργία ἑνός διδακτικοῦ φορέα μέ τέτοιους ὁρους ὥστε ἡ καθημερινή παρέμβαση τῶν φοιτητῶν, τῶν διδασκόντων καί τῶν ἐργαζομένων νά μπορεῖ νά διαμορφώνει μιά ὅσο γίνεται πιό πολύμορφη λειτουργία του.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τά πρῶτα, δειλά μέν ὡς πρός τήν ἀποτελεσματικότητά τους ἀλλά σημαντικότερα ὡς πρός τήν πολιτική τους διάσταση, θέματα πρός αὐτή τήν κατεύθυνση ἔχουν γίνει στό σχέδιο τῆς Ὁμάδας Ἐργασίας (τό 1980) καί ὅτι ἐνῶ τυπικά ἔχουν διατηρηθεῖ καί στό σχέδιο τῆς Ἐπιτροπῆς Πρυτάνεων, ἄλλες τροπολογίες τά ὑπονομεύουν. Τά θέματα αὐτά εἶναι σέ προφανή ἀντίθεση καί μέ ὅλα τά προηγουμένα σχέδια, ἀλλά καί μέ τίς σχετικά πρόσφατες βασικές κυβερνητικές ἐπιλογές καί προθέσεις πού μέ σαφήνεια διατυπώνονται στό προεδρικό διάταγμα γιά τό διδακτικό προσωπικό τοῦ πανεπιστημίου Κρήτης. Καί δέν μπορεῖ νά παραγνωρίσει κανεῖς ὅτι αὐτό ἐπιτεύχθηκε σάν ἀποτέλεσμα τῆς συμμετοχῆς ὅλων τῶν φορέων τοῦ πανεπιστημίου (πού γίνεται γιά πρώτη φορά), τῆς ὁρίμισης τῶν ἐπιμέρους ζητημάτων μέσα ἀπό διάφορους ἀγῶνες ἀλλά καί τῶν συγκεκριμένων καθηγητῶν στήν Ὁμάδα Ἐργασίας.

«... Ἐπὶ τοῦ συζητούμενου θέματος, δειτερευδόντως κατ' ἐμέ τῆς διατηρήσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς ἔδρας ἐντός τοῦ πλαισίου τοῦ τομῆως, παρατηρητέον, πρῶτον, ὅτι ἡ διαφορά ἀπόψεων εἶναι φαινομενική καθ' ὅσον οἱ ὅροι «ἔδρα» καί «θέσις» ἔχουν σημασία ὁλως ὀνομαστικήν, δεύτερον, καί ἐπὶ τῆς οὐσίας ὅτι ἐάν εἰς τόν ὅρον «ἔδρα» ἀποδοθῇ ἀποκλειστικῶς ὁ χαρακτήρ θεσμοῦ μονοκρατορικοῦ, ἀσφαλῶς τοῦτο συνεπάγεται ὅτι εὐρισκόμεθα ἐνώπιον θεσμοῦ ἀπορριπτέου κατὰ τόν χαρακτήρα του αὐτόν, μολονότι δέν δύναται ν' ἀποκλεισθῇ ὅτι, περαιτέρω ἀναδιαμορφούμενος, ὁ ἐν λόγω θεσμός θά ἦτο δυνατό ν' ἀποδῇ θετική ἔκφρασις τῆς πανεπιστημιακῆς ὁργανώσεως...».

(Ἀπόψεις τοῦ κ. Μουτσόπουλου, πρύτανη τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1977-78, γιά τό νομοσχέδιο Τσάτσου-Εὐρυγένη. Ἀπό τά πρακτικά συνεδριάσεως τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς 8 Ἀπριλίου 1976).

Οἱ ἐξελίξεις σχετικά μέ τήν Ὁμάδα Ἐργασίας καί τήν Ἐπιτροπή Πρυτάνεων παρουσίασαν ὁρισμένες ἰδιομορφίες. Παρ' ὅλο πού οἱ φοιτητές στίς καταλήψεις τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1979 δέν ζητοῦσαν τή σύνταξη ἑνός νόμου πλαισίου, ἡ κυβερνητική ἀπόφαση, τόν Ἰανουάριο 1980, γιά νά συνταχθεῖ ἕνας νόμος πλαισίου ἦταν σαφέστατα μιά ὑποχώρηση καί ὄχι κάποιος ἐλιγμός. Ἦταν ὁμως μιά ὑποχώρηση μέ ὁρους πού προσδιόριζε τόν χαρακτήρα τῆς ἀντεπίθεσής της. Ἡ κυβέρνηση περίμενε ὅλο αὐτό τό διάστημα τῆς διαμόρφωσης τῶν κατάλληλων πολιτικῶν ὁρων γιά τήν ἀντεπίθεση τῆς χρησιμοποιοῦντας τήν ὑπαρξή ἑνός σχεδίου νόμου-πλαισίου καί ἐπωφελομένη ἀπό τά τεράστια λάθη τοῦ φοιτητικοῦ κινήματος καί τίς ἀδυναμίες τοῦ ΕΔΠ, ἀντεπιτίθεται σέ δύο μέτωπα καί κερδίζει καί στά δύο: «στριμώχνει» πολιτικά τό ΠΑΣΟΚ, πού ἀναγκάζεται ν' ἀλλάξει θέση καί νά «ὑποταχθεῖ» στίς πολιτικές ἐξαγγελίες τῆς κυβερνήσεως γιά τά θέματα νόμου-πλαισίου καί ἐπιτίθεται γιά πρώτη φορά — μέ ἕναν ἑμμεσο μέν ἀλλά σαφέστατο τρόπο — στούς καθηγητές. Ἀκολούθησε ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας στόν κ. Παπανδρέου στό Καστρί (πρώτη φορά ὑπουργός ἐπισκέπτεται ἐπίσημα τόν ἀρχηγό τῆς ἀξιοματικῆς ἀντιπολίτευσης στό σπίτι του), πλήθος ἀνακοινώσεων ἀπό Σχολές, Συγκλήτους, καί τίς ἐνώσεις καθηγητῶν πού πρόσφατα ἰδρύθηκαν.

«Τυχόν προώθηση τοῦ σχεδίου νόμου-πλαισίου συνεπάγεται τεράστιες εὐθύνες τόσο γιά τήν Ἀνωτάτη Παιδεία, ὅσο καί γιά τήν χώρα μας γενικότερα γι' αὐτό ἡ Γενική Συνέλευση δηλώνει ὅτι οἱ Καθηγητές τῆς Ἐνωσης τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ὄχι μόνο δέν θά συμμετάσχουν στίς εὐθύνες, ἀλλά καί θά ἀντιδράσουν ὅπως ἔχουν ὑποχρέωση ἀπό τό λειτούργημα πού ἀσκοῦν».

(Ἀπό ἀνακοίνωση τῆς Ἐνωσης Καθηγητῶν τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης πού περιλαμβάνει 120 ἀπό τούς περίπου 400 καθηγητές τοῦ ἰδρύματος, Ἰουνίου 1981).

Ἀναλλοίωτες ἔχουν παραμείνει καί οἱ διαφορές κινήσεις τῶν κατὰ καιρούς κυβερνήσεων. Καμιά κυβέρνηση δέν ἔδειξε νά ἔχει τήν πολιτική βούληση νά προχωρήσει στήν ψήφιση ἑνός νόμου πλαισίου. Ἡ πιό «προωθημένη» κυβερνητική πράξη ἦταν νά κατατεθεῖ στήν

κοινοβουλευτική ἐπιτροπή παιδείας, ἕνα μόλις μήνα πρὶν τήν διάλυση τῆς ὁλομέλειας τῆς Βουλῆς, ἕνα σχέδιο νόμου σημαντικά συντηρητικότερο ἀπό τό ἀρχικό σχέδιο πού ἐπεξεργάστηκαν οἱ πανεπιστημιακοί φορεῖς. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ κυβερνητική παράταξη ὄχι μόνο δέν θέλησε ἀλλά καί δέν μπόρεσε νά προχωρήσει σέ μεταρρυθμίσεις στό ΑΕΙ, παρὰ τό γεγονός — καί αὐτό καθορίζει τήν ἰδιομορφή τῆς πανεπιστημιακῆς κρίσης — ὅτι οἱ προτεινόμενες θεσμικές ἀλλαγές γιά τό πανεπιστήμιο δέν ἦταν «οἰζοσπαστικότερες» ἀπό αὐτές πού πήρε τήν πρωτοδουλία νά ἐφαρμόσει στίς ἄλλες βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσης. Οἱ διαδικασίες σύνταξης ἑνός νόμου-πλαισίου καί οἱ ἀναπόφευκτες πολεμικές καί διαμάχες μετά τή σύνταξη τῶν ἀποδείχθηκαν τελικά σάν οἱ προσφορότερες μέθοδοι γιά τήν ἐκτόνωση τῶν κρίσεων πού εἶχαν ἐκδηλωθεῖ στό πανεπιστήμιο. Σ' ὅλο αὐτό τό διάστημα οἱ διαφορές κυβερνήσεις δέν θέλησαν νά κάνουν τήν πολιτική ἐπιλογή ν' ἀποκρούσουν τίς ἀπαιτήσεις τῶν συντηρητικότερων δυνάμεων μέσα καί ἔξω ἀπό τό πανεπιστήμιο, καί μόνο τώρα ἀρχίζουν νά ὑπάρχουν ἐνδείξεις πῶς ἡ δεξιά μέ ἀναστολές καί ἀντιφάσεις μορφοποιεῖ μιά νέα σχέση μέ αὐτές τίς δυνάμεις, χωρίς ὁμως νά ἔχει ἐπιλέξει καί τή ρῆξη μαζί τους.

Ἀμύχανες — ἐπεικῶς — ἦταν οἱ ἀντιδράσεις τῆς δημοκρατικῆς ἀντιπολίτευσης ἀπέναντι σ' αὐτά τά γεγονότα. Τό ΠΑΣΟΚ καί τό ΚΚΕ ἀλλάζοντας συνολικά θέση (χωρίς νά πάρουν ἐπίσημα θέση, ἀλλά μέ τίς τοποθετήσεις στελεχῶν τους, ἀρθρογραφία στίς ἐφημερίδες κ.τ.λ.) κατήγγειλαν προτάσεις πού στήν οὐσία δέν διέφεραν ἀπό τίς προτάσεις πού τά ἴδια κόμματα εἶχαν καταθέσει πρός ψήφιση στήν βουλή τό 1978. Ἡ μοναδική ἀρχικά ἐπίσημη θέση διατυπώθηκε ἀπό τό Ἐκτελεστικό Γραφεῖο τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ, πού θεωρεῖ πῶς σήμερα — καί στήν πορεία ἐκδημοκρατισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου — τό σχέδιο τῆς Ὁμάδας Ἐργασίας μπορεῖ ν' ἀποτελέσει βάση συζήτησης καί νά ὀδηγήσει σέ μιά πρόταση νόμου ἀποδεκτῆ καί ἀπό τά κόμματα τῆς δημοκρατικῆς ἀντιπολίτευσης.

Περιμένουμε λοιπόν. Καταρχήν τίς ἐκλογές. Περιμένουμε καί τούς καθηγητές νά συνειδητοποιήσουν ὅτι πιά δέν

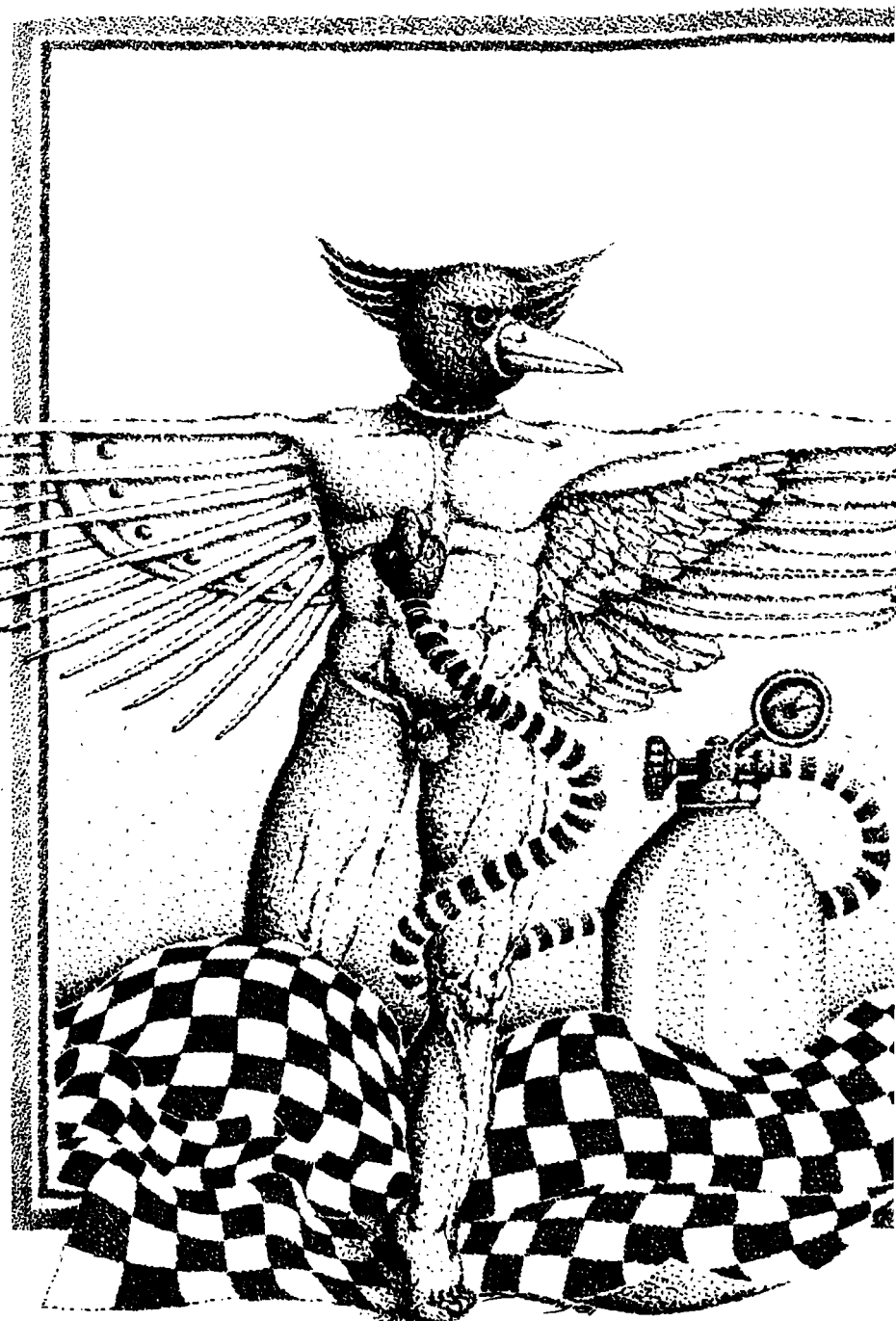
εἴμαστε στὸν μεσαῖωνα καὶ ἔχουν ἀλλάξει καὶ οἱ κοινωνικὲς ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς ἀπαιτήσεις. Περιμένουμε καὶ τοὺς φοιτητὲς ν' ἀπειπλακοῦν ἀπὸ ἐξεταστικὰ αἰτήματα καὶ τίς γενικολογίες γιὰ τὸ δημοκρατικὸ πανεπιστήμιο. Περιμένουμε τὸ ΕΔΠ νὰ κατακτῇ ἐμπρακτὰ τὸν ρόλο τοῦ προοδευτικοῦ πανεπιστημιακοῦ δασκάλου. Καὶ προπαντὸς περιμένουμε ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἡγεσία νὰ ἐπιδείξει μία ὠριμὴ συμπεριφορὰ ἢ μὲ, ἢ καὶ δίχως τὴν Ἀλλαγή.

Κώστας Γαβρόγλου

Προβλήματα περιβάλλοντος στὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ προοπτικές στὴ δεκαετία τοῦ '80

Τὰ περιβαλλοντικά προβλήματα τῶν μεγάλων πόλεων, τῶν βιομηχανικῶν περιοχῶν καὶ τῶν εὐαίσθητων οἰκολογικῶν συστημάτων τῆς ὑπαίθρου δξύνθηκαν στὰ χρόνια πού μᾶς πέρασαν καὶ ἀναμένεται νὰ ἐπιδεινωθοῦν ὅσο δὲν παίρνονται σοδαρά μέτρα γιὰ τὴν ἐπίλυσή τους. Ἡ δεκαετία τοῦ '70 μᾶς ὄρηκε ἀντιμέτωπους μ' ἓνα εὐρύ φάσμα περιβαλλοντικῶν προβλημάτων σά συνέπεια τῆς μικροπολιτικῆς τῶν κυβερνήσεων, τὰ στεγανά τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων βιομηχανῶν καὶ βιοτεχνῶν, τὴν ἀνεπάρκεια νομοθεσίας, τὴν αὐξησὶ κυκλοφορίας ὀχημάτων καὶ μιά σειρά ἄλλων παραγόντων πού ὁδήγησαν συστηματικὰ στὴ ρύπανση τῆς ἀτμόσφαιρας, τῶν νερῶν καὶ τοῦ ἐδάφους τῆς χώρας.

Ὅπως καὶ σὲ ἄλλες χώρες, τὰ προβλήματα περιβάλλοντος στὴν Ἑλλάδα συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴν ἀνάπτυξη βιομηχανίας, τὴν ἐνεργειακὴ κρίση, τὴν ἔλλειψη ὑποδομῆς καὶ σχεδιασμοῦ στίς μεγάλες πόλεις καὶ τίς βιομηχανικὲς περιοχὲς (κυκλοφοριακὸ, χωροταξικὸ, ἀποχετευτικὸ κλπ), τὴν καταναλωτικὴ δραστηριότητα τοῦ νεοέλληνα καὶ τὴν ὑπερβολικὴ αὐξησὶ τοῦ τουρισμοῦ. Τὴν τελευταία δεκαετία φάνηκαν καὶ ἄλλες σημαντικὲς ἐλλείψεις, ὅπως ἓνας ἐνιαῖος φορέας προστασίας περιβάλλοντος, οἱ μειωμένες ἀρμοδιότητες τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, ἡ ἀπουσία μελετῶν γιὰ τοὺς ρυπαντὲς καὶ τίς πηγὲς τους, καὶ ἡ ἀδράνεια τῶν ἐπιστημονικῶν, συνδικαλιστικῶν καὶ τοπικῶν ὁργανώσεων νὰ ἐπιβάλ-

λουν δυναμικὰ τίς ἀπόψεις τους γιὰ τὰ μέτρα πού πρέπει νὰ ληφθοῦν.

Ἡ δεκαετία τοῦ '80 θὰ εἶναι ἀρκετὴ κρίσιμη σ' ὅτι ἀφορᾷ τίς νέες νομοθεσίε προστασίας τοῦ περιβάλλοντος καὶ τὰ οὐσιαστικὰ μέτρα (πού θὰ πρέπει νὰ πόρουν ὑπόψη τίς οἰκονομικὲς καὶ τεχνολογικὲς παραμέτρους) πού πρέπει νὰ παρθοῦν γιὰ τὴν ἀναστροφὴ τῆς οἰκολογικῆ

φθορᾶς πού ἔχει ἤδη προκληθεῖ. Γιὰ ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν μπορούμε νὰ ἀναζητοῦμε τίς λύσεις σὲ διάφορες μορφὲς πολιτικῆς ἀντιπαράθεσης καὶ κομματικῆς ἐκμετάλλευσης καθὼς θὰ πλησιάζουν οἱ ἐκλογές, γιὰτὶ ὁ καιρὸς τῶν συζητήσεων ἔχει περάσει. Ἡ κυβέρνηση πού θὰ προκύψει ἀπὸ τὸ ἐκλογικὸ ἀποτέλεσμα τῆς 18ης

Οκτωβρίου 1981 θά έχει νά αντιμετωπίει μιά σειρά από δύσκολα περιβαλλοντικά προβλήματα, διλήμματα προτεραιοτήτων και άλλοσυγκρουόμενα οικονομικά συμφέροντα. Τέτοια προβλήματα είναι τά καύσιμα, ή εκμετάλλευση και υντήρηση των εγχώριων ενεργειακών όρων, ή εκλογή εναλλακτικών λύσεων σταδιακή απομάκρυνση των βιομηχανιών από κατοικημένες περιοχές, ή νομοετική κατοχύρωση των ανώτατων ορίων τήν εκπομπή ρυπαντών, ή αποέντρωση των αρμοδιοτήτων (κάτω όμως από κάποιον ενιαίο φορέα, γιά νά είναι υπό αποτελεσματική ή παρέμβαση) γιά τήν προστασία του περιβάλλοντος, τό πρόβλημα των αστικών απορριμμάτων, αλ λυμάτων και μιά σειρά άλλων προβλημάτων, πού αναζητούν επιτακτικά τή λύση τους. Επίσης, δέν πρέπει νά παραλειηθεί ή δημοκρατική και τεκμηριωμένη πληροφόρηση τής κοινής γνώμης (όχι μίσα από τά σκόρπια και κακογραμμένα είμενα μερικών εφημερίδων, όπως γίνονταν μέχρι τώρα) πού θά στηρίζεται υπό διάλογο και τή συμμετοχή των επιτημονικών, συνδικαλιστικών και τοπικών οργανώσεων, γιατί ή συγκατάθεση τους μπορεί νά προωθήσει τά μέτρα πού θά ληφθούν και όχι μιά στείρα αποδοχή των «κυβερνητικών μέτρων», μέ τή βοήθεια των ΜΑΤ εάν χρειαστεί.

Η έλλειψη περιβαλλοντικών μελετών

Η έλλειψη συστηματικών περιβαλλοντικών έρευνών (μικρός αριθμός σταθμών μέτρησης ρυπαντών, παντελής έλλειψη πανεπιστημιακών εργαστηρίων, ανειδίκευτο προσωπικό κρατικών υπηρεσιών κλπ) είχε σαν αποτέλεσμα νά καθυστερήσει σε σημαντικό βαθμό ή ανάληψη μέτρων γιά τήν προστασία του περιβάλλοντος. Έτσι, μετά από πολλά χρόνια χρησιμοποίησης μαζούτ μέ 3,5% θείο στίς κεντρικές θερμάνσεις τής Αθήνας πάρθηκε απόφαση (922/1977) γιά τή μείωση του, μέ περιορισμό τής ρύπανσης σε διοξειδίο του θείου στή μείζονα περιοχή τής Αθήνας (ΜΠΑ) κατά 50%. Τό ίδιο συνέβη και μέ τήν καθυστέρημένη δελτίωση τής διύλισης του πετρελαίου και τής καμπίνας γιά τή ρύθμιση των καυστήρων στίς βιομηχανίες και τίς κατοικίες.

Παρά τήν ύπαρξη μετρήσεων γιά διοξειδίο του θείου (SO₂) και καπνό, από τό 1968 στήν ΜΠΑ (Αστεροσκοπείο Αθηνών, από τό 1974 και ή ΠΕΡΠΑ του ΥΚΥΠ) μέχρι σήμερα, δέν έγινε καμιά συστηματική εκτίμηση των αποτελεσμάτων (πού σε πρόχειρες ανακοινώσεις δείχνουν μεγάλες συγκεντρώσεις τό 1975-76 στή ΜΠΑ και μείωση στά χρόνια 1978-80, ενώ στήν βιομηχανική περιοχή του Πειραιά οι τιμές παραμένουν περίπου οι ίδιες μέ έλαφρή αύξηση τά τελευταία χρόνια) μέ αποτέλεσμα νά υπάρχουν αντικρουόμενες απόψεις γιά τό ρόλο των βιομηχανιών. Έτσι, στίς 10.6.1981 αποφασίστηκε τό κλείσιμο του σταθμού τής ΔΕΗ στο Κερασίνοι. Υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι μέ τήν καμινάδα των 156 μέτρων, μέ τήν επίδραση των Βόρειων και Βορειοανατολικών ανέμων (πού επικρατούν στήν περιοχή) και μέ τό χρησιμοποιούμενο καύσιμο πού έχει τά τελευταία χρόνια 2-0,8% θείο, ή συμβολή του σταθμού είναι πολύ μικρότερη από τό 35% πού είχε υπολογιστεί (μέ μιά πολύ διασπτική εκτίμηση τής ποσότητας τού καυσίμου) γιά τό διοξειδίο του θείου (καπνός έλάχιτος) λόγω τής μεγάλης διάχυσης των αερίων.

Αντίθετα, γνωστές βιομηχανίες σε κατοικημένες περιοχές μέ μικρότερη κατανάλωση καυσίμου, αλλά μέ καμινάδες 15-20 μέτρων, προκαλούν χειρότερη ρύπανση χωρίς νά υποστούν τόν κατατρεγμό πού πέρασε ή ΔΕΗ Κερατσινίου τόν τελευταίο καιρό (βιομηχανία στο Βοτανικό καίει 6 τόνους μαζούτ τήν ώρα και έχει καμινάδα μόνο 17 μέτρων, ενώ ο σταθμός Κερατσινίου καίει 60 τόνους τήν ώρα). Τό ίδιο μπορούμε νά ισχυρισθούμε και γιά πληθώρα μικρών βιοτεχνιών μέ ανεξέλεγκτους καυστήρες και πιθανόν κακής ποιότητας καυσίμων και φυσικά πολλών αυτοκινήτων μέ μηχανές ντζελ πού εκπέμπουν συνεχώς μαύρο καπνό και άκανσους υδρογονάνθρακες σε κεντρικούς δρόμους τής Αθήνας.

Η έλλειψη έγκυρης και αποτελεσματικής συλλογής στοιχείων γιά τούς ατμοσφαιρικούς ρυπαντές είχε και σαν αποτέλεσμα τήν εμφάνιση ιδιωτικών φορέων, πού αν και υπάρχουν έρωτηματικά γιά τήν ποιότητα των μετρήσεων τους, ωστόσο διαφημίζονται καθημερινά από τόν ήμερήσιο τύπο σε αντιπαράθεση μέ τίς κρατικές υπηρεσίες. Οι μεγάλες δια-

φορές των τιμών γιά τούς ρυπαντές πού ανακοινώνει τό ΠΑΚΟΕ σε σχέση μέ τήν ΠΕΡΠΑ δέν έχει προκαλέσει καμιά αντίδραση και σχολιασμό, αν και πολλά σημεία τής μεθοδολογίας του και τής επισημονικής αντικειμενικότητας είναι υπό άμφισβήτηση από πολλούς ειδικούς.

Τό πρόβλημα των καυσίμων σε σχέση μέ τήν ατμοσφαιρική ρύπανση

Στίς μεγάλες πόλεις και τίς βιομηχανικές περιοχές ένα μεγάλο μέρος τής ατμοσφαιρικής ρύπανσης είναι συνυφασμένο μέ τό είδος και τήν ποιότητα των καυσίμων. Η στροφή προς τό πετρέλαιο γιά ήλεκτροπαραγωγή (τό 1973 ήταν τό 49%), ή αύξηση των αυτοκινήτων στή δεκαετία του '70 και ή χρησιμοποίηση κακής ποιότητας μαζούτ στίς κεντρικές θερμάνσεις, ήταν οι βασικές αιτίες γιά τήν επιδείνωση τής ατμοσφαιρικής ρύπανσης. Οι οικονομικές όμως επιπτώσεις ήταν ακόμη πιο σοβαρές. Οι πρόσφατες ανατιμήσεις του «μαύρου χρυσού» και οι αυξανόμενες ανάγκες τής βιομηχανίας και των όχημάτων δημιουργήσαν μιά συναλλαγματική δαπάνη γιά τήν Ελλάδα τής τάξης των 3 δισ. δολαρίων γιά τό 1980 (τό 1978 ήταν 1 δισεκ. δολάρια ή τό 21,4% του συνόλου των εισαγωγών) και θά συνεχιστεί, αν δέν γίνει αλλαγή στήν ενεργειακή πολιτική — ή ΔΕΗ υπολογίζει νά παράγει μόνο τό 7% του ήλεκτρισμού από πετρέλαιο στο τέλος τής δεκαετίας του '80, αλλά υπολογίζοντας στήν πυρηνική ενέργεια, ενώ δέν είναι γνωστό τότε θά επιτευχθεί ή εγκατάσταση του πυρηνικού σταθμού μετά τίς πρόσφατες αποφάσεις γιά αναβολή τής μελέτης.

Ένα άλλο συναλλαγματικό κόστος, πού πιθανόν πολύς κόσμος δέν αντιλαμβάνεται, είναι ή ποιότητα των καυσίμων. Καύσιμα μέ λιγότερο θείο είναι ακριβότερα και αγοράζονται πιο δύσκολα, επίσης ή διύλιση του πετρελαίου στήν Ελλάδα δέν είναι τής ίδιας ποιότητας όπως σε άλλες χώρες. Καί τέλος, εάν αποφασισθεί νά ελαττωθεί ή περιεκτικότητα του τετρααιθυλιούχου μολύβδου στή βενζίνη (ως αντικροτικό) από τό σημερινό 0,8 γραμ/λίτρο σε 0,2-0,3 γραμ/λίτρο, θά επιφέρει μεγάλες αλλαγές στο βαθμό διύλισης και θά υποχρεώσει τίς εταιρείες

πετρελαίου νά ἐπενδύσουν ἀρκετά ἐκατομμύρια (πού θά ἐπιβαρύνουν τόν καταναλωτή).

Συγχρόνως ὁμως μέ τή βελτίωση τῶν καυσίμων, θά ἀπαιτηθεῖ ἕνας οὐσιαστικός ἐλεγχος τοῦ κυκλώματος διάθεσης καυσίμων τῶν καυστήρων τῶν κατοικίων καί μικρῶν βιοτεχνιῶν, τοῦ ὕψους τῶν καμινάδων γιά τίς βιομηχανίες (ἀνάλογα μέ τήν περιοχὴ) καί τῶν ὀχημάτων. Ὅλα αὐτά βέβαια ἀντιπροσωπεύουν μιὰ σειρὰ ἀπὸ καινούριες τεχνικές ὑπηρεσίες, εἰδικευμένο προσωπικό καί ἀσυννόμηση (πού θά εἶναι ὀδυνηρὴ γιά τὰ προσωπικά συμφέροντα ἀρκετῶν). Ἡ ἀποκέντρωση τῶν βιομηχανιῶν, ἡ τμηματικὴ ἀπομάκρυνση τῶν παλιῶν καί ἡ δημιουργία νέων βιομηχανικῶν περιοχῶν μέ συστήματα καθαρισμοῦ τῶν ἀερίων λυμάτων, θά εἶναι μιὰ ἄλλη δαπανηρὴ καί μακροχρόνια διαδικασία γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ρύπανσης.

Ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1983 ἡ ΕΟΚ (κατευθυντήρια, ὁδηγία γιά τὸ διοξειδίου τοῦ θείου, SO₂ καί τὸν καπνὸ – αἰωρούμενα σωματίδια) ὑποχρεώνει τὰ μέλη-κράτη νά περιορίσουν τὴ συγκέντρωση τῶν δύο αὐτῶν βασικῶν ρυπαντῶν τῆς ἀτμοσφαιρας σέ 24 ὥρες μέσες τιμές τῶν 80 μικρογραμμαρίων/κυβικὸ μέτρο. Τὰ χαμηλὰ ὅρια τῆς ΕΟΚ (πού ἐδῶ ἀκόμη τὰ ξεπερνοῦμε 2-3 φορές) ἔχουν προκαλέσει ποικίλες ἀντιδράσεις. Τὸ Λονδίνο, γιά παράδειγμα, (πού τόσες φορές ἀναφέρεται), ἔχει μειώσει τὸν καπνὸ σέ 40 μγρ/κ.μ., ἀλλὰ ἔχει ἀκόμη πρόβλημα μέ τὸ SO₂ ὡς παρὰ τὴ χρησιμοποίηση καυσίμων μέ 1% σέ θεῖο (μέ ἀντίστοιχα ἔξοδα γιὰ τὸ 1981 ἀπὸ 300-2.000 ἑκατ. δραχμὲς ἀνάλογα μέ τὸ κόστος καί τὴν ἐπάρκεια καυσίμων, New Scientist 14.5.1981). Ἀεῖζει νά ἀναφερθεῖ ὅτι, τὸ Λονδίνο ἔχει ἕνα σταθμὸ παρακολούθησης τῆς συγκέντρωσης τῶν ρυπαντῶν γιά κάθε 15 τετραγ. χιλιόμετρα (δηλαδή ἡ Ἀττικὴ ἔπρεπε νά ἔχει περίπου 100 σταθμούς ἀντὶ τῶν 10 πού ἔχει σήμε-
ρα).

Τὸ πρόβλημα τῆς ἡχορύπανσης εἶναι ἕνα ἄλλο σημαντικό θέμα γιά τίς μεγάλες πόλεις, ἰδιαίτερα σὸ κέντρο τῆς Ἀθήνας, ἀπὸ τὰ αὐτοκίνητα, τὰ ἀεροπλάνα, τὰ δομικὰ μηχανήματα καί τίς βιομηχανικὲς διεργασίες. Μία ἐρευνα ὑπηρεσίας τοῦ ΥΚΥΠ, δρῆκε ὅτι

ἡ στάθμη θορύβου στὴν Ἀθήνα εἶχε αὐξηθεῖ κατὰ 3,3 ντεσιμπέλ (dB) ἀπὸ τὸ 1974 μέχρι τὸ 1978. Ἡ Λ. Ἀλεξάνδρας, γιά παράδειγμα, εἶχε μέση τιμὴ περίπου 78dB ἀπὸ τίς 6 τὸ πρωῒ μέχρι τὰ μεσάνυχτα, πού βρίσκεται κοντὰ σὸ ὄριο πού προκαλεῖ κώφωση στὸν ἄνθρωπο. Ἐρευνα τοῦ ΥΚΥΠ τὸ 1975 ἔδειξε ὅτι, σέ δείγμα 2.000 Ἀθηναίων, τὸ 35% θεωροῦσαν τὸ θόρυβο πῶς σημαντικό γιά τὴν προσωπικὴ τους ἐνόχληση, ἐνῶ τὸ 31% θεωροῦσαν τὴν ἀτμοσφαιρικὴ ρύπανση. Φυσικά, ἡ ἡχορύπανση στίς μεγάλες πόλεις εἶναι συνέπεια τῆς υπερβολικῆς πυκνότητος στὴν οἰκοδόμηση, τῆς κυκλοφορίας πολλῶν ὀχημάτων (ὡς θυμηθοῦμε τὰ ἐκνευριστικὰ μηχανάκια) καί τῆς ἐλλείψεως πράσινου καί ἀνοικτῶν χώρων.

Βιομηχανικά στερεὰ καί ὑγρά ἀπόβλητα καί ἡ ρύπανση τῶν νερῶν

Ἡ ἀπόρριψη βιομηχανικῶν ἀποβλήτων στὴ θάλασσα χωρὶς κατεργασία καί ἡ ἐπέκταση τοῦ ἀποχετευτικοῦ συστήματος στίς μεγάλες πόλεις, ὅπου τὰ λύματα κατευθύνονται κύρια στίς κοντινὲς ἀκρογιαλιές καί μέ ρηχοὺς ἀγωγούς πετιοῦνται, χωρὶς ἔστω καί πρωτογενὴ κατεργασία, ἦταν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ στὴ δεκαετία τοῦ '70. Ἀκόμη καί σήμε-
ρα πολὺ μικρὸς ἀριθμὸς βιομηχανιῶν καθαρίζει τὰ ἀπόβλητά του. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι γνωστὸ σέ ὅλους μας. Ἡ ἀπονέκρωση θαλάσσιων κόλπων καί ἡ ἐμφάνιση νεκρῶν ψαριῶν ἐγινε καθημερινὴ ἐμπειρία τῆς ἐποχῆς μας.

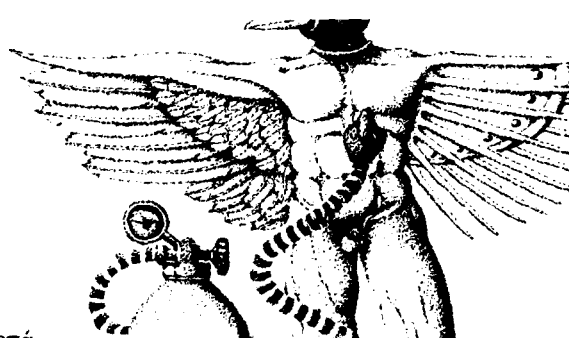
Ἡ περὶπτωση τοῦ κόλπου τῆς Ἑλευσίνας, μέ τὴν πλήρη βιολογικὴ νέκρωση καί τὴ μόνιμη ὑψηλὴ ρύπανση τῆς ἀτμοσφαιρας (πού κι αὐτὴ μέ τὴ σειρὰ τῆς -δαριά μέταλλα, σωματίδια κλπ. - πέφτει στὴ θάλασσα) εἶναι δείγμα τῆς ἑλλείψεως χωροταξικῆς μελέτης γιά τὴν περιοχὴ καί ἀνεξέλεγκτης ἀπόρριψης ὑγρῶν καί ἀερίων λυμάτων ἀπὸ τίς βιομηχανίες, πού παρουσιάζεται καί σέ ἄλλες βιομηχανικὲς περιοχές (π.χ. Πάτρα, μετὰ τίς πρόσφατες καταδίκες βιομηχανιῶν). Ἡ Ἑλλάδα, ἂν καί ἔχει ὑπογράψει τὴ συμφωνία τῆς Βαρκελώνης μαζί μέ ἄλλες χώρες, γιά τὴν προστασία τῆς Μεσογείου ἀπὸ τὴ βιομηχανικὴ ρύπανση καί τὰ ἀστικά λύματα, ἔχει κάνει πολὺ λίγα πράγμα-

τα γιά νά προφυλάξει τίς θαλάσσιες περιοχές τῆς καί τὰ ποτάμια πού καταλήγουν στὴ Μεσόγειο.

Τὸ κόστος ἐγκατάστασης ἐπεξεργασίας τῶν ἀποβλήτων θά εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλὸ γιά μερικὲς βιομηχανίες (ὕπολογίζεται σέ 15-35% τοῦ ἀρχικοῦ κόστους ἐγκατάστασης, ἀνάλογα μέ τὸ εἶδος τῆς βιομηχανίας) καί οἱ ἐκθέσεις περιβαλλοντολογικῶν ἐπιπτώσεων πού προτείνει τὸ νέο Σχέδιο Νόμου, ἂν καί θά ἐφαρμοσθοῦν μετὰ ἀπὸ μερικὰ χρόνια (5-8) στίς παλιές ἐγκαταστάσεις, πιστεύεται ὅτι θά δημιουργήσουν μιὰ νέα ἐποχὴ στὴ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη. Δηλαδή, ὅτι ἡ ἀνάπτυξη δὲ σημαίνει αὐτόματα καταστροφὴ τῆς οἰκολογικῆς ἰσορροπίας, ἀλλὰ ὅτι οἱ βιομήχανοι καί οἱ καταναλωτὲς μέ τὴ σειρὰ τους πρέπει νά πληρώσουν τὴν προστασία τῶν περιβάλλοντος μέ ἀκριβότερες βιομηχανικὲς ἐγκαταστάσεις καί προϊόντα.

Τὸ ἀποχετευτικὸ εἶναι ἕνας ἄλλος πονοκέφαλος τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας πού, μέ τίς διαφορὲς φασαρίες γύρω ἀπὸ χαδούζες, δημιουργήσε τὸ δικό του πολιτικὸ πλαίσιο διαμάχης καί προτεραιοτήτων. Ἡ ΜΠΙΑ μέ τὰ 400 χιλιάδες κυβικὸ μέτρα ἀστικῶν λυμάτων τὴν ἡμέρα ποὶ ἐκβάλλουν στὸν Σαρωνικὸ ἀπὸ τὸ Κεντρικὸ Ἀποχετευτικὸ Ἀγωγὸ σὸ Κερασί-
νι (ἔξι ὑποδρύχιοι ἀγωγοὶ μήκου 100 μ. μέ στοιχειώδη μόνον κατεργασία) ἔχει δημιουργήσει ἐπικίνδυνη κατάστασι γιά τὴ μόλυνση τῶν νερῶν τῆς περιοχῆς. Τὸ κόστος γιά ἕνα πλῆρες ἀποχετευτικὸ σύστημα τῆς περιοχῆς (μέ καθαρισμὸ κα ἀνακύκλωση λυμάτων) μέ τὸ σχέδι-
ον Γουάτσον (ἂν καί ὑπάρχουν καί ἐδῶ ἀντιρρήσεις) θά εἶναι περίπου 45 δισεκατομμύρια δραχμὲς. Τὸ ἴδιο θά συμβεῖ κα στίς ἄλλες μεγάλες πόλεις τῆς Ἑλλάδας ὅπου ἤδη τὸ ἀποχετευτικὸ δημιουργεσοδάρὰ προβλήματα στίς δημοτικὲς ἀρχὲς καί τοὺς κατοίκους.

Τέλος, τὰ ἀστικά καί βιομηχανικὰ ἀπορρίμματα (πού στὴν πλειονότητά του εἶναι τοξικά) εἶναι μιὰ ἄλλη εἰκόνα τῆς οἰκολογικῆς κρίσεως πού δέν εἶναι ἀρκετὰ γνωστὴ (στὴν ΜΠΙΑ ἔχουμε καθημερινὰ 3.500 τόνους οἰκιακῶν, βιομηχανικῶν νοσοκομειακῶν, σφαγείων κλπ., ἀπορριμμάτων). Ἡ ρύπανση τοῦ ἐδάφους κα τῶν ὑπόγειων νερῶν εἶναι ἀρκετὰ σημαντικὴ καί μόνον μιὰ συντονισμένη δράσι τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης καί τῶν δημό-

των φορέων θά μπορούσε νά δώσει λύσεις γιά τήν επεξεργασία τους καί ασφαλή καταστροφή τους (ταφή, καύση, λιπασματοποίηση κλπ).

Ἄ οἰκολογικά προβλήματα τῶν ἱκρῶν πόλεων καί τῆς ὑπαίθρου

Ἡ «ἐπαρχία» ἦταν ἀνέκαθεν ἡ ξεχωριστή στά κυβερνητικά σχέδια, τῇ δημοφιλίᾳ καί τίς προτεραιότητες τῶν δημοφιλῶν δαπανῶν. Ἐτοί, τά περιβαλλοντικά προβλήματα τῶν μικρῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων, τῶν χωριῶν καί τῆς ὑπαίθρου μείνανε γιά ἄρκετό καιρό στό περιθώριο. Τό διο ἔγινε καί γιά ἐκείνους τοὺς ἐπιστήμονες καί ἀγνωστους ἐραστές τῆς ὁμορφιάς τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν, ποταμιῶν, δασῶν, βιοτόπων κλπ., πού κτύπησαν τόν κίνδυνον γιά τήν καταστροφή τῆς χλωρίδας καί τῆς πανίδας στήν Ἑλλάδα, τήν ἐγκατάλειψη παραδοσιακῶν ἰκισμῶν, τά ἀρχαιολογικά μνημεῖα μέ τά ἵποια εἶναι διάσπαρτη ἡ ὑπαιθρος καί τά κάθε εἶδους εὐαίσθητα οἰκολογικά συστήματα.

Ἡ συγκέντρωση τοῦ πληθυσμοῦ στίς πόλεις καί ἡ ἐγκατάλειψη τῆς ἐπαρχίας ἦταν φυσικό νά ὑποβαθμίσει καί τίς δύο περιοχές. Ἀλλά δέν μπορούμε νά μιλάμε γιά διαφορετική οἰκολογική κρίση. Ἡ ἐπαρχία πολύ σύντομα θά ἔχει πρωταρχική σημασία γιά τήν οἰκολογική ἰσορροπία στόν τόπο μας, καί πρὶν εἶναι πολύ ἀργά, ἡ διατήρηση τοῦ φυσικοῦ πλούτου τῆς θά εἶναι ἓνα ἀπό τά σημαντικά κεφάλαια γιά τήν ἀναζωογόνηση τοῦ ὑποβαθμισμένου ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος. Τό κόστος τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος στίς περιοχές αὐτές δέν εἶναι δυνατό νά ὑπολογιστεῖ, ἀλλά θά πρέπει νά παρθεῖ ὑπόψη σέ μιά γενικότερη στρατηγική γιά τήν καινούργια κυβέρνησις πού θά προκύψει στίς ἐκλογές τοῦ 1981 μέ τήν ἴδια σοβαρότητα ὅπως γιά τίς μεγάλες πόλεις καί τίς βιομηχανικές περιοχές.

Οἱ χαμένες εὐκαιρίες στά χρόνια πού πέρασαν

Ἡ ἀδράνεια πού παρατηρήθηκε ἀπό τό 1974 καί μετὰ στίς κρατικές ὑπηρεσίες, καθώς καί τά ἀλληλοσυγκρουόμενα συμπεφέροντα τῶν βιομηχανιῶν σέ σχέση μέ τίς

οἰκονομικές ἐπιβαρύνσεις πού συνεπαγονταν τά μέτρα προστασίας τοῦ περιβάλλοντος, ἔχαν σάν ἀποτέλεσμα νά χάσουν σημαντικές εὐκαιρίες γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ρύπανσης. Τέτοιες εὐκαιρίες, κατά τή γνώμη μου, ἦταν:

α) ἡ δημιουργία ἐνιαίου φορέα προστασίας τοῦ περιβάλλοντος πού παρά τήν ἴδρυση τοῦ ΥΧΟΠ, θά καλύπτει ὅλο τό φάσμα τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων

β) ἡ κατάθεση ἐνός ὁλοκληρωμένου νομοθετικοῦ πλαισίου πού παρά τήν κατάθεση μετὰ ἀπό καθυστέρηση τριῶν χρόνων τοῦ ΣΝ γιά τήν «προστασία τοῦ περιβάλλοντος καί τῶν ἐργαζομένων ἐκ τῆς ρυπάνσεως τῆς προερχομένης ἐκ βιομηχανικῶν ἐγκαταστάσεων» τόν Ἰούνιο τοῦ 1981, νά θέτει τίς βάσεις γιά τήν πρόληψη τῆς ρύπανσης, τίς παραμέτρους τῶν ρυπαντῶν καί νά στηρίζεται στήν ἀρχή «ὁ ρυπαίνων πληρώνει», παίρνοντας ὑπόψη τό κόστος τῆς ἐγκατάστασης μηχανημάτων ἀντιρύπανσης, ἀλλά καί τό ὄφελος πού προκύπτει ἀπό τή βελτίωση τοῦ περιβάλλοντος (ὑγεία κατοίκων, προστασία μνημείων, σπιτιῶν, ποιότητα ζωῆς κλπ), καί

γ) ἡ δημιουργία μᾶς μακροχρόνιας στρατηγικῆς γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς οἰκολογικῆς κρίσης (ἐνέργεια-καύσιμα, κυκλοφοριακό, ἀποχετευτικό, κατεργασία ἀποβλήτων-σκουπιδιῶν κλπ).

Τί λένε τά κόμματα, οἱ ὁργανώσεις καί τό οἰκολογικό κίνημα

Ἐνῶ ὅλη μας ἡ κριτική στηρίχθηκε στό νά καταγγέλλουμε τό τί δέν ἔπραξε ἡ κυβέρνηση, τουλάχιστον ἀπό τό 1975 καί μετὰ, πού λίγα ἔχουν εἰπωθεῖ γιά τή στάση τῶν κομμάτων τῆς ἀντιπολίτευσης, τῶν ἐπιστημονικῶν καί ἐργατικῶν ὁργανώσεων καί τοῦ οἰκολογικοῦ κινήματος στήν Ἑλλάδα. Ἐτοί, παρά τίς κινητοποιήσεις, τά πολλά λόγια γιά τή ρύπανση, τό «νέφος» κλπ., τίς προγραμματικές δηλώσεις τῶν διαφόρων «ὁμάδων ἐργασίας γιά τή ρύπανση» πού σχεδόν κάθε κόμμα καί ἐπιστημονική ὁργάνωση ἔχει ἰδρύσει, τίς πιεστικές ἐκδηλώσεις τῶν τοπικῶν ὁργανώσεων, μερικές δίκες (Πειραιῶς, Πάτρα κ.ἄ) καί τίς ἐκδηλώσεις τῶν Δήμων κλπ., δέν νομίζω ὅτι ἓνας σοβαρός μελετητής

τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου θά μπορούσε νά καταγράψει μερικά σημαντικά θέματα γιά τήν ἀφύπνιση ἡ δραστηριοποίηση τοῦ οἰκολογικοῦ κινήματος στήν Ἑλλάδα.

Τά κόμματα, γιά παράδειγμα, χειρίστηκαν μέχρι τώρα τό περιβάλλον καί τά προβλήματα ρύπανσής του σάν ἓνα θέμα μονόπλευρης κριτικῆς τῆς παρούσας κυβέρνησης, ἀλλά κανένα δέν προώθησε συγκεκριμένα μέτρα καί ἀγωνιστικές διεκδικήσεις, ἐάν δέν εἶχε ἀπό πρὶν «καπελωμένη» τήν ὁργάνωση ἡ τὸν φορέα πού ἔκανε τήν ἐκδήλωση. Ὑπάρχουν παραδείγματα ἀντιθέσεων (π.χ. τό πυρηνικό ἐργοστάσιο, τό πετροχημικό στό Νεοχώρι, ὁ σταθμός τῆς ΔΕΗ στό Κερατοσίτι κλπ) καί ἀντιφάσεων πού ἔγιναν ἀπό ἀγνοία καί ἑλλειψη τεκμηριωμένων μελετῶν, ἀλλά καί ἀπό μιά ἐντονή στείρα ἀντιπολιτευτική τάση πού χαρακτηρίζει τήν πολιτική ζωὴ τοῦ τόπου τούτῃ τῆν ἐποχή. Μιά εἰκόνα προχειρότητας καί ἀπλοποιητικῶν θέσεων στό «Ἡ ρύπανση καί τά κόμματα» (Τά Νέα, 28.4.81).

Οἱ ἐπιστημονικές ὁργανώσεις (ΤΕΕ, ΕΕΧ, Φυσικοὶ Βιολόγοι κλπ.) καθώς καί οἱ ἐργατικές ὁργανώσεις, ἔχουν κάνει μικρές ἀπόπειρες γιά τή μελέτη τοῦ θέματος, μέ διαλέξεις, μπροσούρες καί σύντομες ἀνακοινώσεις στίς ἐφημερίδες, ἀλλά μέ περιορισμένο τρόπο καί χωρίς πρωτογενή μελέτη τοῦ θέματος. Ἐτοί, μέ πολύ λίγες ἐξαίρεσεις, ἀναφέρθηκαν στά θέματα μέ γενικόλογα ἢ καθαρά τεχνικά κριτήρια, πού δέν διαφώτισαν τήν κοινή γνώμη. Ἡ ἑλλειψη βιβλίων, φυλλαδίων καί ἐκλαϊκευμένων μελετῶν, καθώς καί ἡ μὴ κριτική ἀνακριβὴν κειμένων σέ ἐφημερίδες καί περιοδικὰ εἶναι μιά ἄλλη ἐνδειξη τῆς ἀδράνειας τῶν ὁργανώσεων αὐτῶν. Ἡ πρόσφατη ἴδρυση τῆς Ἑνώσεως Ἑλλήνων Οἰκολόγων καί ἡ συσπειρώσις διαφόρων ἐπιστημονικῶν κλάδων ἀπό πανεπιστήμια καί ἐρευνητικά ἰνστιτούτα γιά τή μελέτη προβλημάτων οἰκολογίας, ἴσως φέρεي κάποια ἰσορροπία στήν προχειρότητα πού χαρακτηρίζει τή σημερινή γνώση μας γιά τά περιβαλλοντικά προβλήματα καί τίς λύσεις τους στήν Ἑλλάδα.

Τό ἴδιο μπορεῖ καί νά εἰπωθεῖ γιά τό εὐρύτερο οἰκολογικό κίνημα στήν Ἑλλάδα μέχρι σήμερα. Σέ περιπτώσεις τοπικῶν προβλημάτων (χαδοῦζες, ἐργοστάσια, πράσινο κλπ) ὑπῆρχε μιά σημαντική κινητοποίηση μεγάλου ἀριθμοῦ κατοίκων

καί πολλές φορές μέ θίαια έπεισόδια, αλλά περιορισμένου χαρακτήρα. Ο Έλληνας άσπός μπορούμε νά πούμε ότι δέν έχει ακόμη άποκτήσει οικολογική συνείδηση (έναν ύπάρχει αυτό τό πράγμα) πέρα από τόν χώρο της περιοχής του (σπίτι, οικόπεδο, δρόμος, γειτονιά) καί μόνο όταν τά πράγματα φτάσουν σέ κρίσιμο στάδιο. Η μεγάλη συγκέντρωση (21.4.81) στην Αθήνα γιά τό νέφος, παρά τή δημοσιότητα πού πήρε στίς έφημερίδες, ήταν μιά άποτυχία.

Οί διάφορες άτομικές, ως επί τό πλείστον, προσπάθειες γιά τή δημιουργία οικολογικών ομάδων καί οργανώσεων (ΠΑΚΟΕ, Ε.ΠΟΙ.Ω, ΠΟΚ, ΙΝΚΑ, ΕΡΥΕΑ κλπ) πού θά οργανώνωναν τόν κόσμο, μπορούμε νά πούμε ότι μέχρι τώρα είναι περιθωριακού χαρακτήρα.

Θαν. Βαλαβανίδης

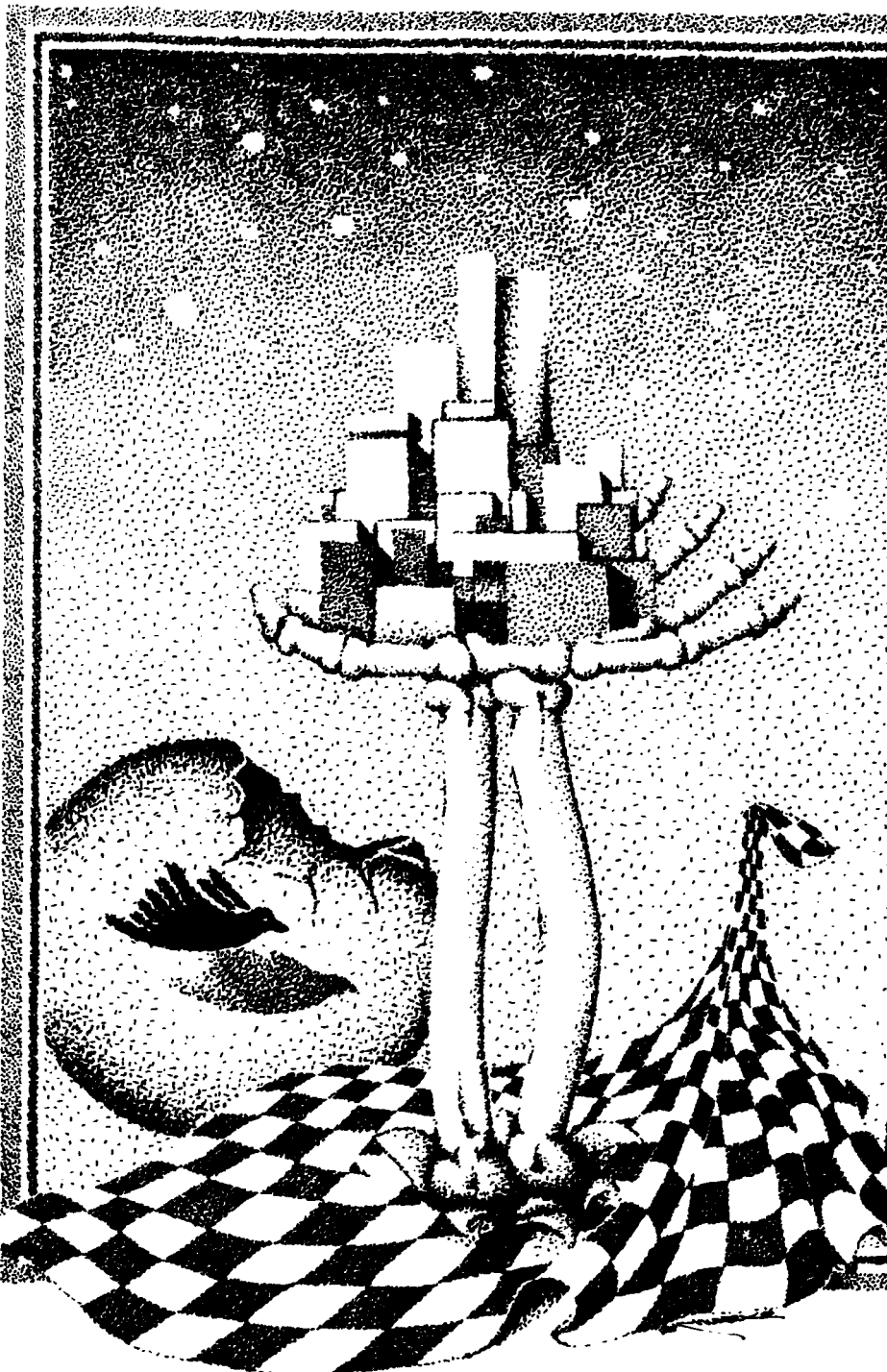
Χωροταξική καί Περιφερειακή Πολιτική

Καθώς πλησιάζουν οί εκλογές βλέπουμε, από τή μιά πλευρά, νά διαμορφώνονται διάφορα προγράμματα καί άπόψεις γιά τόν περιφερειακό σχεδιασμό από τούς πολιτικούς φορείς ενώ από τήν άλλη ύπάρχει ή συγκεκριμένη έμπειρία καί πρακτική τής μεταπολιτευτικής διακυβέρνησης τής Νέας Δημοκρατίας, πού βασίζεται σέ ένα πρότυπο σχεδιασμού πού διαμορφώθηκε στή δεκαετία του '60. Προφανώς έχουν άναλυθεί κατά καιρούς οί άπόψεις καί ή συγκεκριμένη πολιτική τής κυβέρνησης καί έχουν προταθεί μοντέλα γιά μιά «άλλη» ανάπτυξη καί χωροταξική πολιτική(1).

Τό ζητούμενο από τό σύντομο αυτό άρθρο είναι:

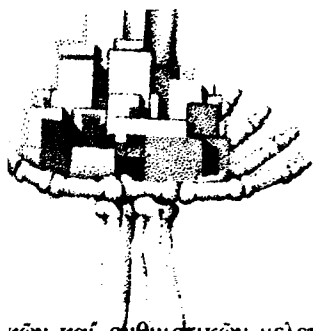
- κατά πόσο είναι δυνατή ή άλλαγή τής περιφερειακής πολιτικής ανάπτυξης μέσα από τά σημερινά διαμορφωμένα θεσμικά — διοικητικά πλαίσια καί από τόν συγκεκριμένο οικιστικό ιστό τής χώρας
- κατά πόσο ή έκφρασμένη, στο θεωρητικό επίπεδο, πολιτική «άποκέντρωσης» είναι δυνατή όταν ή γενικότερη τάση εκσυγχρονισμού τών σχέσεων παραγωγής οδηγεί στή συγκεντροποίηση.

Ο τρόπος λειτουργίας τής περιφερειακής πολιτικής διαμορφώθηκε μέ μιά σειρά από νόμους καί προεδρικά διατάγματα τά όποια οδηγούν στο συγκεκριμένο

μοντέλο όλιγοπωλιακής ανάπτυξης. Αν τό μοντέλο ανάπτυξης του διπόλου Αθήνας — Θεσσαλονίκης μετά τόν εμφύλιο πόλεμο δέν ήταν συνειδητή επιλογή γιά τήν ανασυγκρότηση αλλά προέκυπτε από τίς συγκεκριμένες πολιτικο-οικονομικές συνιστώσες τής εποχής, ή επέμβαση στον

χώρο, σύμφωνα μέ τήν κρατική πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης, άρχίζει, τουλάχιστον θεσμικά καί συνειδητά, μετά τή 1960. Στην προδικτατορική περίοδο ένυ πάχουν τά σπέρματα τής σημερινής κατάστασης. Ξεκινά ή θεωρητικός προβληματισμός καί ή εκπόνηση χωροταξί-

κάν και ρυθμιστικών μελετών, όπως τα ρυθμιστικά πόλεων της Ήπειρου, της Κρήτης, ή χωροταξική μελέτη Ν. Ήλειας και μετά όλης της Πελοποννήσου κ.ά. Σέ αυτή τήν περίοδο ή προσπάθεια προγραμματισμού και ρύθμισης του χώρου δέν ξεπέρασε τό επίπεδο πειράματος, ήφου άλλωστε δέν στάθηκε δυνατό νά ξεϊδικεύσει τίς προθέσεις της.

Τά σχέδια πού έκπληγήθηκαν χρησίμευσαν, στην καλύτερη περίπτωση, σάν συμβουλευτικό πλαίσιο αναφοράς για τίς κυβερνητικές προθέσεις(2). Βασική δέ τρόθεση της περιόδου ήταν ή μείωση της ήνισόμερης ανάπτυξης μεταξύ Άθήνας και υπόλοιπης χώρας. Έτσι τό 1967 έκτονεϊται από τό ΚΕΠΕ ή χωροταξική μελέτη «Έθνικου Δικτύου Άστικών Κέντρων» όπου προτείνονται τά 4 επίπεδα ιεραρχίας και διάρθρωσης δραστηριοτήτων. Έκει —στό τρίτο επίπεδο— διατυπώνεται για πρώτη φορά ό ρόλος των πτά περιφερειακών κέντρων πού θά ήποκεντρώσουν όρισμένες μόνο κατηγορίες δραστηριοτήτων των τριών μητροπολιτικών κέντρων. Από δύο, πού αρχικά ήχαν προβλεφθεί, τήν Άθήνα και τή Θεσ/νίκη, ή μελέτη πρότεινε και τήν Πάρα.

Στήν περίοδο της δικτατορίας διαιορφώνεται τό θεσμικό πλαίσιο τό όποιο ή αποτελείσει τόν πρόδρομο των διατάξεων πού θά παγιοποιηθούν στή μεταπολίτευση. Έτσι βγήκαν μιά σειρά νόμοι ήπως ό Α.Ν. 625/69 «Περί έλευθέρης δοιήσεως», ό Α.Ν. 1262/72 «Περί ρυθμιστικών σχεδίων», τό Ν.Δ./1003/71 «Περί έντρογού πολεοδομίας», πού έπιτρέπουν τόν ήεγχο του χώρου. Έπίσης θεσπίζονται ά κίνητρα πού αποδλέπουν στην ένίσχυη της περιφερειακής και οικονομικής ήνάπτυξης πού είναι φορολογικής και ήοικητικής μορφής(3) ήπως Ν.Δ. 1078/1, 1312/72(4) και 1377/73. Οί λόγοι πού ά θέματα αυτά είχαν μιά ώθηση τήν ιερίοδο αυτή όφείλονται στην προσέλκυη κεφαλαίων πού θά ήπενδυθούν για τή ήόμηση μεγάλων πολεοδομικών συγκροημάτων— έκείνη τήν ήποχή ήμφανίζονται τήν Άθήνα «οί πυργοι».

Βασικά προωθείται για πρώτη φορά ό 15ετής πρόγραμμα Έθνικής Άναπτύξεως από τό Έπ. Συντονισμού (έκπνεϊται από τό ΚΕΠΕ) και προτείνονται ικτώ, αυτή τή φορά, πόλοι ήνάπτυξης. Επίσης άρχίζει τό «Έθνικό Χωροταξικό

Σχέδιο» από τό Γραφείο Δοξιάδη, τό όποιο προκαλεί άρκετές αντιδράσεις. Βασική πρόθεση του καθεστώτος «ήταν ή δημιουργία έντυπώσεων και ή προσέλκυση ξένων χρηματοδοτήσεων παρά τήν κάλυψη του ήδεολογικού περιεχομένου του»(5).

Μέ τή μεταπολίτευση, άναθεωρείται τό Σύνταγμα, μπαίνουν σέ νέες βάσεις οι άρχές πού θά διέπουν τή χωροταξική ήναδιάρθρωση της χώρας (άρθρο 24) και οι περιορισμοί στην άτομική ήδιοκτησία (άρθρο 17).

Έτσι, ψηφίζονται μιά σειρά από νόμους πού βοηθούν στον ήσυγχρονισμό της ισχύουσας νομοθεσίας και παράλληλα στον τρόπο «μαζικής ήνοικοδόμησης». Ειδικότερα ό Ν 360/76 «περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος», ό Ν 947/79 «Περί οικιστικών περιοχών», ή ήδρυση του Έθνικου Συμβουλίου Χωροταξίας και της ΔΕΠΟΣ τήν περίοδο αυτή, ήμιουργούν τίς προϋποθέσεις για τήν ήποφασιστική παρέμβαση του κράτους στην παροχή κατοικίας, τήν ήμεση ρύθμιση του χώρου και τή λύση χρονοδόρων προβλημάτων. Η κατάρτιση μιάς γενικής χωροταξικής πολιτικής συνοψίζεται στην ήνάπτυξη ήξι άντίπαλων πόλεων των Κ.Ε.Π.Α. (Κέντρα Ένταντικών Προγραμμάτων Άνάπτυξης) καθώς και ήνάλογων άστικών και ήγροτικών κέντρων (ΑΣΤΟΚ και ΑΓΡΟΚ) πού θά συγκεκριώσουν ήποκεντρωμένες λειτουργίες της πρωτεύουσας και της Θεσ/νίκης, θά ήναπτυχθούν νέες οικιστικές περιοχές για κατοικία, θά πραγματοποιηθούν νέες ήγκαταστάσεις για κοινωνικές και πολιτικές λειτουργίες και θά προβλεφθούν κίνητρα για τήν ήγκατάσταση μεταποιητικών μονάδων. Παράλληλα, ήεκίνησε ήκείνη τήν περίοδο ή έκπόνηση του Ρυθμιστικού Σχεδίου Άθηνών για νά ήντιμετωπισθούν «προγραμματισμένα» τά προβλήματα πού συσώρευσε ή έντονη ήστικοποίηση των τελευταίων 30 χρόνων, καθώς και οι ρυθμιστικές μελέτες για τό ΚΕΠΑ.

Όλες αυτές οι μελέτες ήπανατοπόθησαν τό πρόβλημα της ήποκέντρωσης, τό πρόβλημα της ήφικτότητας των στόχων, ήτσι ήπως πρόβαλαν από «τά 18 σημεία κοινής ήποδοχής» πού διατυπώθηκαν από τό Έθνικό Συμβούλιο Χωροταξίας — Περιβάλλοντος, τήν Τοπική Άυτόδιοϊκηση και τό ΤΕΕ, τό πρόβλημα της ήντίληψης για τήν κοινωνική και πολιτική

διάσταση, πού ήμπεριέχουν τά χωροταξικά και περιφερειακά θέματα, τά προβλήματα της διαδικασίας και της συμμετοχής στην έκπόνηση των μελετών και, τέλος, τίς δυνατότητες ήφαρμογής πού ήχουν αυτές οι μελέτες, τή στιγμή πού καμιά από αυτές δέν ήχει άρχίσει νά ήφαρμόζεται στην πράξη.

Όλη αυτή ή προβληματική άνοίγει αυτόματα τους «άσους του Αιόλου» και δίνει τή δυνατότητα σέ μιά σειρά από τοπικούς φορείς και κοινωνικές δυνάμεις νά ήκφράσουν τή γνώμη τους και νά ήνεργοποιηθούν για νά συμβάλλουν στην καλύτερη δυνατή, ή μάλλον ήποδεκτή για τό κοινωνικό σύνολο λύση. Ό ρόλος της Τοπικής Άυτόδιοϊκησης «ούσιαστικοποιείται» μέσα από τους φορείς μελέτης και ήλέγχου του σχεδιασμού.

Η πρακτική όμως των δύο τελευταίων χρόνων ήποκάλυψε δύο ήγγενεις δυσκολίες στον καθορισμό μιάς σαφούς πολιτικής: (α) Έλλειψη θεσμικών πλαισίων για τήν κατοχύρωση της χωροταξικής πολιτικής, π.χ. ήλειψη θεσμοθετημένων πολεοδομικών σταθερών, ήλλειψη καθορισμένων λειτουργικών ζωνών, ήλλειψη προδιαγραφών έκπόνησης ρυθμιστικών μελετών και (β) Σύγχυση και ήλληλοκάλυψη ήρμοδιοτήτων. Ό Χωροταξικός και περιφερειακός σχεδιασμός είναι ήργο του Έπ. Συντονισμού, ένώ τά ρυθμιστικά σχέδια είναι ήρμοδιότης του Υ.Χ.Ο.Π.

Παράλληλα, από τήν πλευρά της ήντιπολίτευσης και του μεγαλύτερου τμήματος της Ν. Δημοκρατίας, ήκδηλώνονται έντονες διαμαρτυρίες, κύρια για τήν ήοικιστική πολιτική, πού κορυφώνονται σέ ήντιδράσεις ένάντια στο νόμο 947/79. Η περιφερειακή πολιτική κριτικάρεται σάν ήνεδαφική, πού δέν λαμβάνει ήπόψη της «τήν ήστορική συνέχεια του χώρου, τή συγκρότηση των περιφερειών και τή ήμογραφική - πολιτισμική - ήοικολογική κατάρρευση της χώρας»(6) από τή μιά πλευρά και από τήν ήλλη, ότι «δέν προήλθε από έναν πράγματι ήθνικό-οικονομικό και κοινωνικό προγραμματισμό, δέν λαμβάνει ήπόψη του τήν ήνάπτυξη των φυσικών πόρων της χώρας, ήτσι, ήδηγει σέ μεγαλύτερη ήσυγκεντροποίηση κεφαλαίου και της ήκόμα μεγαλύτερης μονοπώλησης της ήοικονομικής μας δραστηριότητας από ντόπιους και ξένους ήργανισμούς»(7). Αυτές οι ήπόψεις παρουνσιάζονται σάν θέσεις πολιτι-

A black and white illustration of a person lying on a checkered surface, holding a large, ornate, multi-tiered structure resembling a castle or a large, decorated vase. The background is dark with stars.

Οικιστική πολιτική και στέγαση

Ο τομέας της στέγασης και της οικιστικής ανάπτυξης βρίσκεται σε μία κρίσιμη καμπή. Δεν υπάρχει διέξοδος για να επανέλθει ο τομέας στη βάση που λειτουργούσε μέχρι σήμερα. Οι επιλογές για την αντιμετώπιση της κρίσης θα προσδιορίσουν όχι μόνο την επανάρθρωση και εξέλιξη της οικιστικής ανάπτυξης, αλλά και την ποιότητα ζωής στους οικισμούς καθώς και, σε μεγάλο βαθμό, τον όγκο και τη δομή των αποταμιεύσεων.

Ας θυμηθούμε μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά της διάρθρωσης και της ανάπτυξης του τομέα τα μεταπολεμικά χρόνια. Το κόστος των συντελεστών παραγωγής της οικοδομής κρατήθηκε σε χαμηλά επίπεδα μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70, λόγω της χαμηλής άμβωσης της εργασίας, της χρησιμοποίησης μεθόδων κατασκευής με ελάχιστο τεχνικό εξοπλισμό, οργάνωση και μικρές ανάγκες κεφαλαίου και του χαμηλού κόστους των οικοδομικών υλικών.

Παράλληλα, η πολιτική που ακολουθήθηκε από τις μεταπολεμικές κυβερνήσεις γύρω από την οικοδομή βοήθησε με διάφορους τρόπους τη συμπίεση του κόστους του τελικού προϊόντος, όπως είναι η σχεδόν πλήρης έλλειψη ελέγχου προδιαγραφών και ποιότητας κατασκευής καθώς και των συνθηκών εργασίας.

Τό κύριο χαρακτηριστικό της περιόδου όμως είναι η οικιστική πολιτική που ακολουθήθηκε σ' αυτό το διάστημα: απαράδεκτα υψηλοί συντελεστές δόμησης και πυκνότητες σε περιοχές κατοικίας, συμπίεση των κοινόχρηστων χώρων σε ελάχιστες διόδους προσβάσεις, έλλειψη χώρων για κοινόχρηστες λειτουργίες και πράσινο, άνοχη για την κατάληψη και τον κατακερματισμό περι-αστικής γης, άνοχη και νομιμοποίηση της αυθαίρετης δόμησης και αστικής επέκτασης και σημαντικές ελλείψεις στον τεχνικό εξοπλισμό και την υποδομή. Βασικό στοιχείο της ανάπτυξης, που καθορίζει και τις τωρινές επιλογές, είναι η μη επιβάρυνση των ιδιοκτητών, η ιδιοποίηση δηλαδή από αυτούς των κοινωνικών συντελεστών της οικιστικής ανάπτυξης.

Η πολιτική αυτή συνέτεινε αφενός στη δημιουργία εύκαιρων απόκτησης

εύτελους αστικής γης από πλατιά στρώματα, αφετέρου στη δημιουργία μεγάλων περιθωρίων κέρδους και στην ένταση της κερδοσκοπίας πάνω στη γη, με έπακ-λουθο τη σημαντική αύξηση του παράγοντα γης στο κόστος του προϊόντος.

Μέσα από τις συνθήκες αυτές αναπτύχθηκε η λαϊκή αυτοστέγαση, με την κινητοποίηση των αποταμιεύσεων σταδιακά, από την απόκτηση γης στην ολοκλήρωση της οικοδομής, που αποτέλεσε για μεγάλο διάστημα σημαντικό τμήμα της οικοδομικής δραστηριότητας (39% του όγκου της ιδιωτικής οικοδόμησης στην Αθήνα για το 1970-72 και 53% στις λοιπές περιοχές - εκτιμήσεις ΔΕΠΟΣ). Αναπτύχθηκε παράλληλα, βασισμένος στην αντιπαροχή, ο κερδοσκοπικός τομέας, με τη δημιουργία μεγάλου αριθμού μικρών οικοδομικών επιχειρήσεων με χαμηλές απαιτήσεις κεφαλαίου.

Η δραστηριότητα αυτή είχε σαν αποτέλεσμα την ανάπτυξη του τομέα σε βαθμό καθοριστικό για τη δομή της οικονομίας και τη δημιουργία σειράς βιομηχανικών επιχειρήσεων γύρω από την οικοδομή.

Οι κοινωνικοί δείκτες κατοικίας στο ίδιο διάστημα εξελίχθηκαν ικανοποιητικά (μεγάλο ποσοστό και πλατιά κατανομή της ιδιοκατοίκησης, ικανοποιητικοί ρυθμοί βελτίωσης των συνθηκών στέγασης, χαμηλός ρυθμός αύξησης του δείκτη τιμών στεγαστικών αγαθών και υπηρεσιών).

Η άλλη όψη των εξελίξεων αυτών ήταν η καταστροφή του αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού ιστού και της ταυτότητας των οικισμών, η ανεπάρκεια της τεχνικής και κοινωνικής υποδομής, η δημιουργία αφόρητων συνθηκών κατοίκησης με ψηλές πυκνότητες και έλλειψη κοινόχρηστων χώρων, η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η δημιουργία συγκοινωνιακού προβλήματος, με αποτέλεσμα τη σημαντική αύξηση του κοινωνικού κόστους λειτουργίας της πόλης.

Παράλληλα με την περιβαλλοντική κρίση, την τελευταία δεκαετία ανατράπηκαν και οι ευνόικοι ρυθμοί διαμόρφωσης του κόστους κατοικίας με αποτέλεσμα τη σημαντική πτώση των εύκαιρων αυτόνομης απόκτησης στέγης.

Εκτός από τους συντελεστές των υλικών και της εργασίας, που ανέτρεψαν τους ρυθμούς αυτούς, η επιβάρυνση του κόστους από τη γη έφθασε σε σημείο ιδιαίτερα υψηλό.

Η ζήτηση για επενδύσεις σε ακίνητα και η διαμόρφωση της τιμής της γης δεν έχουν αναλυθεί ή αντιμετωπισθεί επαρκώς. Οπωσδήποτε μία σειρά από προϋποθέσεις συντέιναν στη διεύρυνση της ζήτησης: τα κοινωνικά καταναλωτικά πρότυπα, η ευκολία της επένδυσης με τη σταδιακή απορρόφηση των μικροαποταμιεύσεων, η κοινωνική ασφάλεια που προσφέρει η αστική ιδιοκτησία, η εξασφάλιση κατά της υποτίμησης και του πληθωρισμού και αυτή η ίδια ή συνεχής επαλήθευση των προσδοκιών για υπερβολική κεφαλαική πρόσοδο παρά τις χαμηλές αποδόσεις της επένδυσης.

Εκτός από τις αρνητικές συνέπειες στον στεγαστικό και οικιστικό τομέα, η κερδοσκοπία στη γη έχει ευρύτερες οικονομικές επιπτώσεις. Στο βαθμό που οι επενδύσεις σε ακίνητα εκπροσωπούν μία «καθαρή» επένδυση κεφαλαίου και όχι μία «αγορά» διαρκούς καταναλωτικού αγαθού, έχει αναπτυχθεί το επιχείρημα ότι, ανταγωνιζόμενες τις παραγωγικές βιομηχανικές επενδύσεις, οι επενδύσεις αυτές λειτουργούν τελικά σε βάρος της μεταποίησης(1). Πέρα από αυτό όμως η επένδυση σε ακίνητα λειτουργεί αντικοινωνικά: αφενός γιατί οι υπεραξίες που δημιουργούνται από την υπερζήτηση διανέμονται σε μη παραγωγούς, αφετέρου γιατί οι ιδιοκτήτες ιδιοποιούνται την κοινωνική υπεραξία που προέρχεται από την παραγωγή αστικής (στην ευρεία έννοια, δηλαδή κάθε είδους οικοδομησι-μης) γης(2).

έτήσια αύξηση

πραγματικού εισοδήματος
κατά κεφαλή

σχετικού κόστους
κατασκευών κατοικίας

1975-78

+ 1.1 %

+ 3.28%

1978-79

+ 0.85%

+ 9.45%

(στοιχεία ΔΕΠΟΣ)

Ἡ ἀξία τῶν ἀκινήτων πού μεταβιβάστηκαν μέσα στό 1979 ξεπέρασε τά 122 δισεκατομμύρια δραχμές. (3)

Ἡ ἀνοδος τῶν τιμῶν τῆς γῆς συνδυασμένη μέ τίς σημερινές μορφές ἰδιοποίησης καί παραγωγῆς ὁδηγεῖ στήν ἀναζήτηση περιθωριακῆς οἰκοδομήσιμης γῆς, στήν ἀστικοποίηση γεωργικῆς καί περιαιστικῆς γῆς καί στήν ἐπέκταση τῆς αὐθαίρετης δόμησης σέ περιοχές παραθεριστικῆς κατοικίας. Ὁδηγεῖ ἐπίσης σέ φαινόμενα πού, ἂν καί γνωστά στό παρελθόν, γιά πρώτη φορά παρουσιάζονται μέ τέτοια ἔνταση: ἐμπρησμούς δασῶν, καταπατήσεις δημοσίων ἐκτάσεων καί ἀκτῶν, κλπ.

Συνοψίζοντας, οἱ βασικές ὀψεις τῆς κρίσης ὅπως παρουσιάζεται εἶναι τρεῖς:

1. Ἡ ὑποδάθμιση τοῦ περιβάλλοντος ἀπό τήν ἔντονη ἀστικοποίηση.

2. Ἡ κρίση τοῦ κλάδου τῆς οἰκοδομῆς καί ἡ ἐμφάνιση ἔντονων προβλημάτων στέγασης πού δέν μποροῦν νά λυθοῦν μέ τίς παραδοσιακές μορφές.

3. Οἱ ἀντιοικονομικές καί ἀντικοινωνικές ἐπιπτώσεις τῶν κερδοσκοπικῶν ἐπενδύσεων σέ γῆ καί ἀκίνητα.

Μπροστά σ' αὐτή τήν κατάσταση οἱ πρόσφατες θέσεις καί παρεμβάσεις κυβέρνησης καί ἀντιπολίτευσης μᾶς δίνουν μιά εἰκόνα τῶν μετεκλογικῶν προοπτικῶν πολύ περισσότερο ἀπό τά προγράμματα πού ἐξαγγέθηκαν.

1. Πρέπει ἐδῶ νά σημειωθεῖ ἡ ἀποψη πού τελευταία ἐκφράστηκε ἀπό τόν Μ. Παπαγιαννάκη, «Ἡ οἰκοδομή καί ἡ ἑλληνική οἰκονομία», Συνέδριο ΣΠΜΕ: Ἡ οἰκοδομή στήν Ἑλλάδα, σύμφωνα μέ τήν ὁποία «οἱ σχετικά χαμηλές, γιά δικούς τους λόγους, ἐπενδύσεις στή βιομηχανία ἐπιτρέπουν στίς ἐπενδύσεις στήν κατοικία νά φαίνονται ἰδιαίτερα ὑψηλές» καί «δέν δικαιολογεῖται ἡ καταστροφολογία (ἀπό καθαρά οἰκονομική ἀποψη) σχετικά μέ τό ρόλο τῆς οἰκοδομῆς στήν ἑλληνική ἀνάπτυξη».

2. Σάν συνέπεια τῆς κερδοσκοπίας, ἀναφέρθηκε ἀπό τόν Σ. Καφαντάρη στό Συνέδριο ΣΠΜΕ, δ.π., σελ. 46, ὅτι ἡ «ὑπεραξία τῶν ἐκπονήσεων πάγιων περιουσιακῶν στοιχείων βιομηχανικῶν καί ἄλλων ἑταιρειῶν, ὑπάρχει ὑποψία πῶς εἶναι πολλές φορές μεγαλύτερη ἀπό τά συνολικά καθαρά κέρδη σ' ὅλη τή διάρκεια λειτουργίας τους».

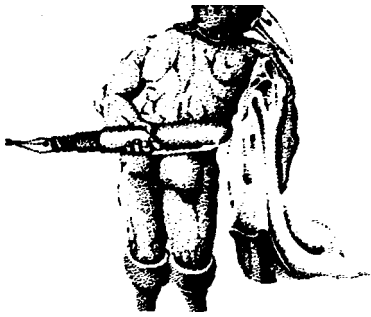
3. Δημ. Ρόκος, «Καταστροφικές οἱ συνέπειες ἀπό τήν ἔλλειψη Ἑθνικοῦ Κτηματολογίου», Οἶκον. Ταχυδρόμος 20.8.1981 σελ. 34.

Ἡ παραδοσιακή κρατική ἀντίδραση στήν οἰκονομική συγκυρία ἐκδηλώθηκε μέ μέτρα κατά τῆς οἰκοδομῆς (τεκμήριο ἀγορᾶς κατοικίας, μειώσεις συντελεστῶν δόμησης, πιστωτικοί περιορισμοί καί ἄλλα ἀντικίνητρα) πού συνέτειναν στήν κρίση τοῦ κλάδου ἀλλά καί δέν εἶχαν τά προσδοκώμενα ἀποτελέσματα στόν ἔλεγχο τῆς οἰκονομίας. Οἱ πατροπαράδοτες φόρμουλες δέν ἐπαληθεύτηκαν στή σημερινή συγκυρία. Ὅταν ἀπαιτοῦνται μέτρα μακροχρόνιας πολιτικῆς γιά τήν ἀντιμε-

τώπιση τῆς οἰκονομικῆς κρίσης, ἡ θέμανση τοῦ τομέα τῆς οἰκοδομῆς καί τί στέγασης, μέ ὁρισμένες προϋποθέσεις πού θά δοῦμε πιο κάτω, μπορεῖ νά ἐπιθετικές ἐπιπτώσεις στόν περιορισμό το πληθωρισμοῦ.

Τά μέτρα πού πάρθηκαν τά τελευταία χρόνια δέν ἀποσκοποῦσαν μόν στόν ἔλεγχο τῶν πληθωριστικῶν πισεων. Ἦταν σαφῶς καί μιά ἀναγνώριση τῆς ἀνάγκης γιά μεταρρυθμίσεις καί ἀποσκοποῦσαν στήν ἀναδιάρθρωση καί ἐν

συγχρονισμό του τομέα, μέσα βέβαια στα πλαίσια των πολιτικών επιλογών του κυβερνώντος κόμματος.

Ἔτσι ιδρύθηκε ἡ ΔΕΠΟΣ καὶ ἡ Κτηματική Ἑταιρεία του Δημοσίου, τροποποιήθηκε δραστικά ἡ οἰκιστική νομοθεσία με τὸ νόμο 960 γιὰ τὰ γκαράζ, 947 γιὰ τὶς οἰκιστικές περιοχές, 880 γιὰ τὴ μεταφορά του συντελεστή δόμησης καὶ με τὴ μείωση τῶν συντελεστῶν δόμησης.

Στὴν περίοδο αὐτὴ ἡ ἀντιπολίτευση καὶ μέρος του τύπου ἀρκέστηκαν σὲ μιὰ κριτική τῶν κυβερνητικῶν προθέσεων, ἀντιπαρερχόμενοι τὴν οὐσία τῶν προτάσεων, συμβάλλοντας ἔτσι στὸν ἀποπροσανατολισμὸ ἑνὸς ἤδη εὐερέθιστου κοινού. «Βόμβα στὰ θεμέλια τοῦ καθεστώτος» χαρακτηρίστηκε ὁ Ν. 947 ἀπὸ ἐκδότῃ μεγαλοκτιματία. «Με τὸ Ν. 947 ἡ κυβέρνηση παίρνει τὸ 50% τῆς γῆς ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ τὸ χαρίζει στὰ μονοπώλια» ἀκούστηκε στὴ Βουλὴ. Τὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι χαρακτηριστικά τῆς κριτικῆς πού ἀσκήθηκε, τουλάχιστον αὐτῆς πού ἔφτασε στὸν πολὺ κόμο.

Ἄν ἦταν ἔτσι τὰ πράγματα τότε θὰ ἔπρεπε ὅλοι νὰ χαϊρόμαστε. Γιατί ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς τότε τὰ μονοπώλια ἢ εἶναι ἀνίσχυρα μπροστὰ στὴ λαϊκὴ ἀντίδραση πού ὑπερασπίζεται τὸ ἀγροτεμάχιό της με ἐμπροσθοφυλακὴ κάθε εἶδους πολιτικούς παράγοντες, ἢ δὲν ἔχουν ἐνδιαφέρον καὶ ἀφήνουν ἔτσι ἐκθετὴ τὴν κυβέρνηση πού προτρέπει τῶν συμφερόντων τους.

Τὸ γεγονός πού ἔχει τὴ μεγαλύτερη σημασία εἶναι πὼς ἡ πολιτικὴ τῆς μεταρρύθμισης παρέμεινε στὶς προθέσεις. Ἡ ΔΕΠΟΣ δὲν ἔχει παρουσιάσει ἀκόμα σημαντικό ἔργο, ἡ Κτηματική Ἑταιρεία τοῦ Δημοσίου πού θὰ εἶχε νὰ κάνει τὸ ἀναντίρρητα σημαντικό ἔργο τῆς ἀπογραφῆς, κτηματογράφησης καὶ διαχείρισης τῶν δημοσίων κτημάτων, περιορίστηκε μέχρι πρόσφατα σὸ ρόλο τοῦ φορέα μελέτης τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου.

Ἡ φορολογία ἀκίνητης περιουσίας καταργήθηκε, ἂν καί, γιὰ τεχνικούς λόγους, ποτὲ δὲν ἐπιβλήθηκε οὐσιαστικά, ἐνῶ μέσα στὸν τελευταῖο χρόνο σημειώθηκε μεταστροφή τῆς μεταρρυθμιστικῆς πολιτικῆς, ἀρχισαν πάλι νὰ αὐξάνονται οἱ συντελεστὲς δόμησης καὶ ὁ Ν. 947 εἶναι ὑπὸ κατάργηση.

Ἔτσι, φθάνοντας στὶς ἐκλογές, ἡ ση-

μαντικότερη πολιτικὴ διαπίστωση εἶναι ὅτι ἡ ἀναδιάρθρωση τοῦ τομέα δὲν ἐγινε, ἐνῶ μεγάλο κομμάτι ἀπὸ τὶς θεσμικὲς ἀλλαγές ἀναιρέθηκε. Πέρα ἀπὸ ὁποιοδήποτε πολιτικὲς ἐπιλογές πού μπορεῖ νὰ ἐκφράζονται μέσα ἀπὸ μιὰ «ἀδουλία» ἢ ἀδυναμία ἢ ἔλλειψη συνέπειας στὴν ἐφαρμογὴ κοινωνικῆς πολιτικῆς, ἡ διαπίστωση αὐτὴ εἶναι ἐκφραση μιᾶς τακτικῆς πού ἀκολουθεῖται ἐδῶ καὶ χρόνια. Ἡ παγίωση τῆς αὐθαιρεσίας σάν μιᾶς ἀόλυτα θεμιτῆς καὶ νόμιμης διεξόδου στὰ στεγαστικά προβλήματα καὶ ἡ προσδοκία γιὰ ἰδιοποίηση τῆς ὑπεραξίας, τροφοδοτοῦνται καὶ διαμορφώνονται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ προσέλευσης ἐκλογικῆς πελατείας πού ἀκολουθεῖται ἀπὸ ὅλα τὰ κόμματα αὐξάνοντας τὶς ἀντίστοιχες πιέσεις. Ἔτσι ἡ μεταρρύθμιση γίνεται ἀκόμα πιὸ δύσκολη, ἀφενὸς γιατί με τὶς προεκλογικὲς παροχές οἱ οἰκιστικὲς λύσεις δεσμεύονται γιὰ τὶς προσεχέες δεκαετίες, ἀφετέρου γιατί οἱ προσδοκίες πού τροφοδοτοῦνται μόνιμα λειτουργοῦν ἀνασταλτικά στὴ συνειδητοποίηση τοῦ ἀδιεξόδου καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀναγκαιότητας τῶν μεταρρυθμίσεων καὶ στὸν κοινωνικὸ διάλογο πᾶνω σ' αὐτές, με ἀποτέλεσμα οἱ πολιτικὲς ἀντιδράσεις πού δημιουργοῦνται νὰ εἶναι συντηρητικὲς.

Εἰδικὰ σὲ προεκλογικὲς περιόδους ἡ κοινοβουλευτικὴ ὁμοψυχία πᾶνω στὰ θέματα αὐτὰ εἶναι πάντα ἐντυπωσιακὴ. Ἡ τροποποίηση τοῦ Ν. 947 με τὴν ὁποία καταργοῦνται οἱ διατάξεις τοῦ νόμου γιὰ πολὺ μεγάλες ἐκτάσεις καὶ οὐσιαστικὰ ἀναστέλλεται γιὰ πολλὰ χρόνια ἡ ἐφαρμογὴ του, ἐγινε ὁμόφωνα δεκτὴ ἀπὸ τὴν κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ.

Τὰ οἰκιστικὰ ἀδιέξοδα δὲν εἶναι ἄγνωστα στοὺς πολιτικούς φορεῖς. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι χαρακτηριστικὲς οἱ ἀντιφάσεις στὶς θέσεις τους⁴. Κι αὐτὸ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ διαπιστωθεῖ παρακολουθώντας τὶς θέσεις πού ἀναπτύχθηκαν γύρω ἀπὸ τὸ ἐπίμαχο ἀρθρο πού ἀναστέλλει τὸν Ν. 947. Τὸ πρόβλημα εἶναι πὼς ἡ τακτικὴ πού ἀκολουθεῖται δεσμεύει τοὺς ἴδιους τοὺς φορεῖς στὴν ἀναπτυξὴ τῶν ἐπιλογῶν τους.

Οἱ ἀντιφάσεις αὐτές δὲν θὰ ξεπεραστοῦν ἂν δὲν ξεκαθαριστοῦν οἱ ἐπιλογές καὶ δὲν ἀναγνωριστεῖ ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ πολὺπλευρὴ ἀντιμετώπιση τῆς κρίσης με παράλληλο ἀνοιγμα τοῦ κοινωνικοῦ διαλόγου γύρω ἀπ' αὐτὴν:

1. Βασικὴ διάσταση τῆς ἀντιμετώπισης αὐτῆς εἶναι ἡ χάραξη μιᾶς πολιτικῆς γῆς. Ἐνα πρῶτο βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἦταν ἡ μείωση τῶν συντελεστῶν δόμησης καὶ ὁ Ν. 947 στὴ μορφή πού πήρε μετὰ τὴν ἐπεξεργασία του ἀπὸ κοινωνικοὺς φορεῖς. Εἶναι ὅμως ἀναπόφευκτη πιά ἡ ἐπιβάρυνση τῆς ἰδιοκτησίας με τὸ κοινωνικὸ κόστος τῆς ἀστικοποίησης. Συνειδητοποιεῖται παράλληλα, ὀλοένα καὶ περισσότερο, ἡ ἀνάγκη γιὰ κάποια μορφή κοινωνικοποίησης τῆς ἀστικῆς (οἰκοδομήσιμης) γῆς.

Ὑπάρχουν πολλὲς μεμονωμένες προτάσεις πᾶνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Στὸ πρόσφατο συνέδριο τῶν πολιτικῶν μηχανικῶν γιὰ τὴν «Οἰκοδομὴ στὴν Ἑλλάδα» διατυπώθηκαν μερικὲς ἀπὸ αὐτές. Ἀνάμεσα σ' ἄλλους ὁ Καφαντάρης(5) προτείνει «ἡ ὑπεραξία πᾶνω ἀπὸ τὸ κόστος κεφαλαίου (ἔστω τόκος δανεισμοῦ) νὰ περιέλθει στὸ κοινωνικὸ σύνολο». Ὁ Κριματζῆς(6) προτείνει τὴν κοινωνικοποίηση τῆς ἀστικῆς γῆς με βάση τὴν ἰσοτιμία στὴ δυνατότητα πραγματοποίησης ὑπεραξιών ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησία γῆς, ἐνῶ παρόμοια πρόταση κάνουν σύλλογοι τεχνικῶν τῆς Θεσσαλονίκης(7), με βάση τὸν συντελεστὴ πού εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ νὰ ἐξυπηρετηθεῖ ὁ ἴδιος ὁ οἰκιστὴς τὶς στεγαστικὲς ἀνάγκες του.

Ἡ κοινωνικοποίηση αὐτὴ μπορεῖ νὰ γίνει με φορολόγηση εἴτε τῆς ὑπεραξίας εἴτε τῆς ἀκίνητου περιουσίας (με ἕναν πιὸ ἀποτελεσματικὸ Ν. 11/75) εἴτε με αὐτόματο ὑπολογισμό ὑπερτιμήματος τοῦ ἀκινήτου σὸ φόρο εἰσοδήματος. Τὰ τεχνικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα μιᾶς τέτοιας φορολογίας εἶναι πολὺπλοκα καὶ δυστυχῶς οὔτε τὰ κόμματα ἀλλὰ οὔτε καὶ κοινωνικοὶ φορεῖς ἔχουν ἐπεξεργασμένες θέσεις πᾶνω σ' αὐτὰ.

Ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς πολιτικῆς γῆς εἶναι ἡ κατανομή κι ὁ ἔλεγχος τῶν χρήσεων γῆς καὶ εἰδικότερα τὰ κριτήρια

4. Τὸ ΚΚΕ ἐσωτ. εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐξαίρεση πολιτικοῦ φορέα τῆς ἀντιπολίτευσης πού πρόβαλε τὴν ἀνάγκη γιὰ θεσμικὲς μεταρρυθμίσεις καὶ ὑποστήριξε τὸν κοινωνικὸ διάλογο, ἰδιαίτερα γύρω ἀπὸ τὸν Ν. 947.

5. Ὁ. π., σελ. 46

6. Ὁ. π., σελ. 24 (παράρτημα)

7. Ὁ. π., σελ. 28 (παράρτημα)

καί οἱ προτεραιότητες στήν «παραγωγή» ἀστικής γῆς, στίς ἐπενδύσεις κοινωνικοῦ κεφαλαίου καί στόν ἐπιμερισμό τοῦ κόστους.

2. Πολιτική γῆς -κοινωνικοποίηση ἀστικής γῆς καί ἐλεγχος χρήσεων- δέν μπορεῖ νά ἐφαρμοσθεῖ χωρίς κτηματολόγιο. Ἡ σύνταξή του εἶναι περισσότερο πολιτικό πρόβλημα παρά τεχνικό. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς ἀντίδρασης στό νόμο 947 ὀφείλεται στήν ἐπιβολή τῆς κτηματογράφησης τῶν περιοχῶν πού κηρύσσονται οἰκιστικές.

3. Τά μέτρα αὐτά συμπληρώνονται μέ ἀντίστοιχο ἐλεγχό τῆς ζήτησης, βασισμένο σέ κοινωνικά κριτήρια. Κι αὐτό μπορεῖ νά γίνει μόνο μέ τή χάραξη μιᾶς εὐρείας στεγαστικής πολιτικῆς πού θά χρησιμοποιήσῃ τά θετικά στοιχεῖα τοῦ

κυκλώματος τῆς οἰκοδομῆς, κινητοποιώντας τίς μικροαποταμιεύσεις, ἐνεργοποιώντας φορεῖς ὅπως ἡ ΔΕΠΟΣ, καί ἀναδιαρθρώνοντας τή στεγαστική πίστη.

4. Ἄν τά παραπάνω συνιστοῦν ἓνα πλαίσιο γιά τήν ἀναδιάρθρωση τῆς οἰκιστικῆς πολιτικῆς, μόνο ἡ ἀποφασιστική ἀποκέντρωση ἀρμοδιοτήτων θά δώσει τή δυνατότητα ὑλοποίησής της (παραγωγῆς οἰκιστικῆς γῆς καί ἐφαρμογῆς στεγαστικῶν προγραμμάτων).

Σήμερα ἡ πολιτική αὐτή ἀσκεῖται ἀπό τή συνιστώσα πιέσεων καί ἀποφάσεων χιλιάδων μεμονωμένων οἰκιστῶν καί ἐπενδυτῶν. Οἱ πιέσεις αὐτές ὁρῶσιν συχνά τήν ἐκφρασή τους μέσα ἀπό τήν ἴδια τήν τοπική αὐτοδιοίκηση. Στήν περιοχὴ τῆς πρωτεύουσας, π.χ., οἱ προτάσεις γιά ἐπεκτάσεις τοῦ σχεδίου πό-

λεως δήμων καί κοινοτήτων ξεπερνᾶν τά 100.000 στρέμματα. Ἐρχονται ἔτσι σι ἀντίθεση μέ τήν ἀνάγκη γιά περιορισμό καί ἐλεγχό τῆς ἀνάπτυξης τῆς πρωτεύουσας ὅπως αὐτή προσδιορίζεται ἀπό τὸ ρυθμιστικό σχέδιο, μέ σύμφωνη γνώμη τῆς δευτεροβάθμιας αὐτοδιοίκησης, τῆς Τοπικῆς Ἐνωσης Δήμων καί Κοινοτήτων Ἀττικῆς.

Τό πέρασμα τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν σέ συλλογικό ἐπίπεδο πρέπει λοιπόν νά γίνει μέ τρόπο πού νά ἐξασφαλίζεται ἡ ἐκφραση τοῦ εὐρύτερου κοινωνικοῦ συμφέροντος καί μέ τήν ἀνάθεση μεγάλου μέρους τῆς εὐθύνης γιά τίς ἐπενδύσεις κοινωνικοῦ κεφαλαίου καί γιά τή συλλογὴ τῆς ὑπεραξίας.

Γιάννης Πυργιώτη

